

I krigens vold.

Ved **H. Lausten-Thomsen.**

Der foreligger en mængde breve fra Sønderjyder, som deltog i krigen, de såkaldte »feltbreve«, hvori vi får oplysning om deres færd ved front og i etappe: men ganske naturligt vil senere tider ikke af dem kunne få besked om, hvorledes soldaterne kom hjem, enten selv slap ud af krigstjenesten eller først blev fri, ved at der kom revolution og våbenstilstand. Når hjemkomsten var nær og vis, var der ikke mere grund til at skrive breve. Vi har kun få fortællinger om den tyske hærs opløsning, om tilbagemarschen og hvorledes Sønderjyder deltog i den, eller om de æventyrlige hjemrejser fra internering og fangenskab. Da redaktionen af »Sønderjydske Arbøger« har set betydningen af at fremdrage fortællinger derom, har den overdraget mig at fremskaffe og samle sådanne beretninger. De første af dem skal herved fremlægges for læserne af »Sønderjydske Arbøger«. De vil især bringe stof fra revolutionsdage og hjemrejse, men vil ingenlunde udelukkende fortælle derom. Der er taget meget andet med, der viser, i hvilke æventyr og ad hvilke underlige veje Krigen førte danske Sønderjyder.

I. Under Danebrog til Afrika; tværs over det indiske Hav.

Af **N i s J a c o b s e n.**

Søndag den 2den August 1914 ved 7-Tiden kom Gendarmvagtimester Böckenhauer og sagde, om han

maatte se mit Militærpas, og da deri stod, at jeg skulde møde ved Marinen i Kiel den 1ste »Mobilmachungstag«, skældte han mig dygtig ud og sagde, om jeg ikke havde set de røde Plakater, der blev opslaaet Lørdag Aften, jeg sagde jo, men mente, jeg maatte have lidt ordnet først, da det jo gerne kunde vare noget, før jeg kom hjem igen (jeg tænkte jo rigtignok ikke den Gang, at det skulde vare henved seks Aar). De skal nok faa alt erstattet, naar vi har vundet Krigen, se nu straks at komme af Sted, og da De har Bil, maa De tage den og tage de andre Efternølere med, saa I kan naa de andre. Vi naaede saa de mere ivrige i Haderslev og kom med samme Tog. Peter Ravn, der skulde møde senere, kørte saa Bilen hjem.

Togene var overfyldte, saa alle Steder, hvor der kunde staa, var optaget, men der var Ro og Orden i Sagerne, og alt klappede, skønt der ingen Togplan fulgtes; det ene Tog gik jo lige efter det andet. Jo længere vi kom sydpaa, desto lysere var Stemningen, men nogen egentlig Begejstring syntes jeg ikke, man mærkede.

I Flensborg blev vi skilte fra de fleste Bekendte, fra andre i Neumünster. Paa Banegaarden i Kiel blev jeg skilt fra Theodor Hansen, som jeg var fulgtes med fra Christiansfeld, men Carl Raben og jeg blev ved at holde sammen, og Kl. 4 Efterm. var vi paa Marine-Divisionens Kaserneplads, hvor vi fik Kaffe, Kommisbrød og Pølse. Det var 13 Aar siden, jeg der havde faaet min Uddannelse, og 10 Aar siden jeg havde været i Trøjen, men straks vi kom ud af Toget, hvor vi blev modtaget af Befalingsmænd og stillet op »in Reih' u. Glied« og hørte den gamle Kommando-

tone, saa var det næsten, som vi havde været Soldat hele Tiden og kun haft nogle Dages Orlov, saa det maa jo have været banket godt ind.

Efter at have faaet Uniform og Vaaben udleveret, blev vi sendt 20 Mand ud til Banegaarden og skulde tage imod 5000 Frivillige, de kom dog ikke, saa vi kom til at staa Vagt, og sov i Halm paa Hansa-Skolen, der var dog saa mange Halløjmagere imellem, at vi ikke fik Lov til at sove. Kaffe og Middagsmad fik vi paa Restaurationen, og Kl. 3 tog vi med Dampskib til Alt-Heikendorf (længere kunde vi ikke sejle, da Fjorden var spærret med Miner) saa marcherede vi med alt vort Kluns, Tæpper, Vaaben og 6 Pd. Kommisbrød til Wendtorf og Laboe (ud til Østersøen syd for Kieler Fjord), hvor vi blev indkvarterede, Raben, to Tyskere og jeg hos en Husmand, hvor vi sov i en Gedebaas.

Vi fældede Skove og Hegn, og flere Badhoteller og Villaer blev sprængt i Luften for at gøre Egnen ukendelig, da de frygtede Angreb af den engelske Flaade. Englænderne havde jo kort før Krigen overværet »Kieler Woche«, og der havde været mange fremmede Krigsskibe, og de havde naturligvis tegnet og fotograferet Omegnen, saa nu gjaldt det jo om at gøre den ukendelig. Saa lavede vi Skyttegrave og opstillede Feltkanoner. Der kom 3000 civile Arbejdere og gravede Kanaler og lavede Sluseværker, saa store Strækninger kunde oversvømmes, naar Fjenden havde gjort Landgang. Beboerne i Ejendomme, der blev staaende, blev det forbudt at tænde Lys, der kunde ses fra Havet, og ingen kunde forlade eller komme ind i Byerne uden Pas, selv Folk, der kørte Korn ind fra Marken, blev visiterede, og Læsset

blev undersøgt, at der dog ikke skulde være Spioner deri, og mange Gange om Natten var jeg med paa Spionjagt, efter at jeg var bleven »Kraftwagenführer«. Jeg kunde fortælle mange Scener herfra, men det fører for vidt.

Vore Officerer var mest fra Infanteriet. Vor Major von Stechow var frygtet af alle, han havde ejet Nygaard ved Haderslev, hans Kone var født Dansk, hun var paa Besøg en Tid, hun sagde til mig en Dag, at hun holdt meget af Danmark, men var tysksindet, hun talte altid Dansk til mig, naar jeg kørte for hende, ligesom ogsaa Børnene talte Dansk. Vor »Hauptmann«, i Civil Storfabrikant i Rhinlandet, en dygtig og bestemt Mand, var meget afholdt. Vor »Oberleutn.«, Jürgensen, i Civil Sagfører i Berlin, var en Søn af tidl. Amtsdommer Jürgensen i Rødding, var ogsaa meget afholdt. Naar vi var ude at fælde Træer, kaldte han os ind paa Marken og sagde, nu maa I skiftes til at passe paa, at Majoren ikke overrasker os, saa satte vi os paa Negene og han læste Efterretningerne fra Krigsskuepladserne højt for os. I September fik jeg min egen Bil derned og fik Lov til at vælge en 2den Chauffør — vi kørte baade Nat og Dag — jeg valgte saa naturligtvis Carl Raben.

Vi flyttede saa hen til Kommuneforstander Untied i Wendtorf. Stuehus og Lade var bygget ud i et. Stuehus mod Øst og Lade mod Vest ud mod Vejen med Loen midt i, hvor vi altid kørte ind og op til Stuedøren. Til Højre for Loen var Heste- og Kostald, til Venstre Vogne- og Maskinrum samt Karle- og Pige kamre, og her fik vi ogsaa vort Kammer. Disse var alle uden Vinduer, kun med en lille Lem ca. 30 cm i Firkant, som vi maatte aabne for at faa lidt Lys,

Døren var midt i ud mod Loen, paa hver Side et Par Brædder sømmet fast og fyldt med Halm fra Gulvet af med noget Sengetøj ovenpaa. Ellers ingen Møbler. Luften mindre god. Saadan var næsten alle Gaarde, ældre Beboelseshuse havde ingen Skorsten, men et Hul i hver Ende, som Røgen trak ud af.

Vi kørte til Kiel flere Gange om Dagen og ofte til en Artilleri-Skydeplads ved Rastorf. Om Natten var vi ofte paa Spionjagt. Om Foraaret havde jeg slidt 6 Bildæk op, og da der ikke kunde faas nye til Bilerne hjemme, blev Bilen staaende i Brodersdorf og jeg blev Ordonnans ved Staben i Kiel. 1. Adjudant von der Lühe havde jeg været om Bord sammen med paa Krydseren »Hansa«, paa Togtet til China under Bokseropstanden, han havde den Gang stillet mig til Rapport for Respektstridighed, men jeg blev frikendt. Da vi nu efter mange Aar traf sammen, var Gensynsglæden ikke større, end at han mindedes dette og sagde, at den Gang slap jeg, men nu skulde han nok faa en Lejlighed til at faa Ram paa mig. Han blev dog knap efter Kommandør paa en Krydser, saa han fik ingen Lejlighed dertil. Vor 2. Adjudant, Kap-tajn Gerstenberg, var et af de bedste Mennesker, jeg har truffet paa. Ofte naar jeg kom paa hans Kontor i et tjenstligt Anliggende, og dette var besørget, kunde han sige, lad os nu sætte os lidt og tale om dem derhjemme. Havde vi haft Nattjeneste og gik samtidig, kunde han sige, lad os nu følges ad og snakke lidt sammen. Jeg maatte saa gaa ved Siden af ham, dette kunde ikke have gaaet an om Dagen. Han kom desværre ogsaa snart væk. Efter ham fik vi en Reserve-Officer (i Civil Mine-Direktør) der ogsaa var en god Mand. Der var nu gaaet et Aar siden Krigens

Begyndelse, og jeg havde endnu ingen Orlov haft, skønt jeg flere Gange havde indgivet Ansøgning, der glat blev bevilget af mine Foresatte, men altid blev afslaaet af hjemlige Myndigheder, fordi min Broder var deserteret. Nu var der indgivet Ansøgning fra Rødding og Østerlindet Elektricitetsværker, som jeg havde anlagt, om at faa mig dertil og se noget efter. Det blev anbefalet af Adjudanten og underskreven af Admiralen, men nogen Tid efter viste en Kontorist mig (skønt det var strengt forbudt) et Brev fra Amtsforsstanderen i Rødding, hvori der stod, at Ejeren af Elektricitetsværket var en fanatisk Dansker, og det var jeg sandsynligvis ogsaa, saa han kunde ikke bevilge mig Orlov til Rødding. Jeg fik saa Meddelelse, at jeg kun kunde faa Orlov til Flensborg. Jeg kunde dertil kun sige, at det ikke nyttede mig noget. Nogen Tid efter sagde Adjudanten til mig, hvorfor jeg ikke var rejst paa Orlov. Jeg sagde saa, at det var Myndighederne hjemme, der havde forhindret det, og forklarede ham, hvordan Forholdene var derhjemme. Det er jo uhørt, sagde han, men saa maa vi jo se til at undgaa dem, De gør jo Deres Tjeneste saa godt som nogen og har Ret til Orlov, nu skal vi se, hvordan det lader sig gøre, men jeg kan udsætte mig for meget ved at hjælpe Dem, vil De give mig Deres Æresord paa, at De kommer igen. Dette gjorde jeg saa, det er godt, sagde han, jeg stoler fuldt ud paa Dem. Jeg kender godt Overstabslægen og kan tale fortroligt med ham derom, De maa saa angive en Sygdom, saa beder jeg ham give Dem en Attest for, at det er tvingende nødvendigt, at De faar en Rekrea-tionsorlov, som jeg saa anbefaler, den bliver saa bevilget, uden at de hjemlige Myndigheder bliver

spurgt. Et Par Dage efter sagde Adjudanten, nu er det i Orden, De behøver blot at melde Dem syg. Dette gjorde jeg saa, men det gik den reglementerede Vej. og jeg blev erklæret for »Feld- u. Borddienstfâhig«. Jeg meldte saa Resultatet til Adjudanten. Var De da ikke for Overstabslægen, sagde han; da jeg forklarede, at det kunde jeg ikke, skrev han et Brev til Overstabslægen, som jeg skulde overbringe personligt og vente paa Svar. Saa var der ikke noget i Vejen, Overstabslægen spurgte kun, hvor lang Tid jeg ønskede, jeg sagde 14 Dage og fik saa et Brev med til Adjudanten, der straks anbefalede det og sendte det til Admiralen, der straks skrev under, og saa sagde Adjudanten, nu er det i Orden, De kan godt rejse straks, skønt det først gælder fra i Morgen, det lyder paa 14 Dage, men ønsker De mere, behøver De blot at telegrafere, jeg ønsker Dem alt godt og kom saa glad og sund tilbage. 12te-Dagen derefter telegraferede jeg saa om at faa endnu 8te Dage, der ogsaa blev bevilget. Det er ogsaa den eneste Orlov, jeg har haft i de henved 9 Aar jeg har tjent den tyske Marine.

Da jeg kom tilbage og meldte mig, sagde vor Registratør: »De har altid Lykken med Dem, De er udtaget til noget meget fint«. Da jeg bad om at faa lidt nærmere at vide, sagde han: »Det er ganske hemmeligt, det er kommet fra Rigsmarineamt i Berlin, og De er vist udtaget, fordi De er Dansker, men vi ved ikke noget, De skal maaske til Danmark«. Det blev jeg meget glad for, det var jo kun et Tidsspørgsmaal, naar jeg vilde komme om Bord; jeg var et Par Gange holdt tilbage, fordi de gerne vilde beholde mig ved Staben, men det kunde ikke blive ved at gaa. De første Par Maaneder hørte jeg ikke noget, det var jo

noget foruroligende. Nissen fra Haderslev Bank, der var ved Staben, den Gang jeg kom dertil, var kort efter forsvunden med et hemmeligt Kommando. Han havde bestemt lovet at skrive, men vi havde endnu ikke hørt fra ham.

Den 9de November (1915) om Aftenen Kl. 9 fik jeg den Besked, at jeg straks skulde pakke mine Sager og samme Aften melde mig paa Maskinist-skolen, hvortil jeg kom Kl. 11 og blev indmeldt, saa fik jeg en Seng anvist paa en stor Sal. Kl. 3 blev vi vækkede, der var 2 Mand foruden mig. Vi fik saa Kaffe og Proviant til en Dag og blev saa ført i Mulm og Mørke til Banegaarden, og Kl. 5 kørte vi fra Kiel. Paa Hovedbanegaarden i Hamborg blev vi puttet ind i et Rum, og Føreren sagde, nu skulde han rejse tilbage, men vi skulde forholde os rolige, til vi blev afhentede. Kl. 11 blev vi saa afhentede af en anden Fører, vi var bleven nogle og tyve Mand, inden vi forlod Kiel, og vi opdagede efterhaanden, at vi alle kunde tale Dansk. I Bremen blev vi igen puttet ind i et Rum paa Banegaarden, nu skulde den Fører ikke med længere. Vi blev saa senere afhentet af en ny Fører, der førte os til Wilhelmshaven, hvor vi ankom Kl. 11 om Aftenen; saa blev den Fører sendt hjem, og vi blev overtaget af en Kaptajn Kirchheim fra Rigsmarineamt i Berlin. Han var meget militærisk og holdt en lang Tale til os om, at det var et meget ærefuldt Foretagende, vi var udsøgt til, som enhver i Tysklands Hær og Flaade vilde misunde os, men da vi var udsøgte Folk, var han ogsaa overbevist om, at enhver af os vilde gøre sit yderste, og »Fædrelandets Tak er eder sikret«. I bliver nu ført om Bord paa et Skib, men da det gælder om at holde det fuld-

stændig hemmeligt, maa alt foregaa i Mørke. Der er sat Vagt om Skibet, og ingen maa tale med nogen eller prøve paa at faa Forbindelse med Land. Er der noget, I ønsker at faa med, maa enhver skrive en Ønskeseddel, saa skal alt blive besørget; men enhver, der prøver paa selv at faa nogen Forbindelse, bliver uvægerlig skudt«.

Vi blev saa ført om Bord paa Skibet, hvor kun 1ste Officer var, ellers alt mørkt og tomt. Vi fik udleveret et Par Tæpper og anvist Køjer. Kokken fik Proviant og lavede os et forsvarligt Maaltid Mad, og saa sov vi Resten af Natten.

De første Dage gik med at efterse Proviantlister, alt var dansk, f. Eks. Konserver fra Dansk Konservæfabrik, København (med Dannebrog paa Etiketten). Saa lavede vi danske Søfartsbøger til hele Mandskabet og fik danske Postkort og Billeder til at slaa op i Mandskabslogierne. I Salonen var f. Eks. Sofapuder røde med hvidt Kors, store Billeder af den danske Konge og Dronning i forgyldte Rammer, og et langt Billede af hele København, paa Væggen.

Vi gik nu gennem Sluserne ud paa Rheden, hvor Højsøflaaden laa (dog i temmelig Afstand fra denne) og der blev sagt, at alle Skibe havde faaet Ordre paa ikke at komme til at belyse os med Lyskastere. Her blev lavet en hel Del fra Værftet, saa vi ved Lejlighed kunde forandre Skibets Udseende, ligesom der blev lavet et nyt Skot midt i Skibet, hvorved der blev et mørkt Rum, med Nedgang i 1ste Officers Kahyt gennem hans Køje, saa Køjetøjet og Skufferne nedenunder maatte fjernes for at komme derned. Her i det mørke Rum blev installeret Damp turbine, 3 Dynamoer, Accumulatorbatteri, 60

Celler og komplet traadløs Sende- og Modtager-Station. For og agter paa begge Sider af Skibet blev der malet et Dannebrog (det danske Neutralitetstegn) Skorstensringen blev malet rød med en hvid Stribe og agter blev Navnet »Nordamerika« fra København malet og i Skibets Papirer stod, at det tilhørte Dampskibsselskabet »Norden« i København. Saa blev der malet store Plader med det svenske Neutralitetstegn og hængt udenpaa det danske og ligeledes Plader blaa med gul Stribe til at dække Skorstensringen og en stor Plade med Navnet »Thor« fra Gefle, til at sætte udenpaa Navnet. Dengang vi kom om Bord hed Skibet Sp. B. 15. Jeg havde en af de første Dage Lejlighed til at tale med en af Vagten og spurgte, hvad det betød, ja, sagde han, her bliver Skibet kun kaldt Spøgelsesskibet, jeg fandt ogsaa, alt svarede godt nok til Navnet.

Det var strengt forbudt at prøve paa at faa noget sendt i Land og ogsaa at skrive hjem; men vi fik Lov til at skrive et Par Breve til vore nærmeste Paarørende; de skulde afgives til Kommandanten aabne, de blev saa sendt til Reichs-Marine-Amt i Berlin, der saa vilde sende dem til Adressen, naar det ikke mere kunde skade vort Forehavende (disse ankom til Adr. $\frac{3}{4}$ Aar efter, at vi var sejlede og saalænge vilde vore Paarørende saa have været uvidende om, hvad der var blevet af os, hvis der ikke var sket noget udenfor Programmet).

En Aften sent kom en Matros fra en af Krydserne om Bord, han havde haft Landlov og skulde nu om Bord igen, han sagde, de havde gaaet og spekuleret om Bord paa hans Skib paa, hvad det var for et mystisk Skib, vi var paa, og da han ikke fik Lov

til at komme om Bord paa anden Maade, var han klatret op ad Ankerkæderne. Der var et Par af vore Folk, der kendte ham, og vi fik nu travlt med at skrive Breve hjem, som han lovede at afsende for os, og saa gav vi ham vore kontante Penge, da han løb en stor Risiko ved at komme om Bord, og især ved at tage vore Breve med. Han forsvandt samme Vej, han var kommen med vore bedste Ønsker for ham, og det maa jo være lykkedes for ham, da vore Paarørende har modtaget Brevene, og nu vidste de jo da, at de ikke kunde vente at høre fra os den første Tid. Vi vidste jo heller ikke, hvor vi skulde hen, eller hvornaar vi kunde skrive.

Skibet var ladet, da vi kom om Bord, men her fik vi Dækslast af Træ. Derefter fik vi udleveret Civildklæder, og Uniformerne blev gemte. Det var en trist Jul, vi havde holdt om Bord, men vi fik mange Pakker med »Liebesgaben« fra hele Landet. Jeg fik ogsaa en stor Pakke fra en ukendt Dame i Frankfurt med et lille Juletræ, Smaakager, Cigarer, Pibe og Tobak. Ønskesedlerne hørte vi ikke noget fra, vi fik ikke noget af det, vi havde skrevet op. Skibet var ofte oversneet.

Søndagen den 9de Januar gik vi saa ud fra Rheden ved Wilhelmshaven, ved Middagstid i roligt Vejr med dejligt Solskin. Vi gik under svensk Flag og som »Thor« fra Gefle. Foran os gik en Torpedobaad, der skulde føre os gennem Minefelterne. Om Natten blev det Storm og meget daarligt Vejr. Vi gik op med Jyllands og Norges Vestkyst, dog for langt ude til, at vi nogensinde kunde se Land, skønt jeg ivrigt spejdede derefter. Vi sejlede med forseglede Ordre, og et Sted udfør Norge blev den første Ordre

brudt. Den lød paa, at Skibet nu var »Nordanerika« fra København, og Papirerne lød paa, at det tilhørte Dampskibsselskabet »Norden«, at vort Bestemmelsessted var Reykjavik med Trælast. Vi blev nøje instrueret herom, for at vide god Besked, hvis Skibet skulde blive undersøgt, ligeledes blev vi mindet om, at vi skulde tale Dansk, for at de, der ikke var rigtig stive i Dansk, kunde lære saa meget, at de ikke skulde falde igenem ved en evt. Prøve, naar Skibet blev undersøgt. Saa blev det svenske Flag strøget og gemt og Dannebrog hejst. Pladerne om Skorstenen taget af, saa den rød-hvide Ring kunde ses, og ligeledes Pladerne, der dækkede Neutralitetstegnene og Navnet kastet over Bord. Søfartsbøger og Skibets Papirer havde vi jo i Orden, og saa satte vi Kursen mod Vest efter Island. Saa vi en Røgsky, ændrede vi Kursen, saa vi ikke kom for nær om ved et fremmed Skib; kom vi saa forbi et andet Skib, saa vi var bleven set, gav vi Skibet et andet Udseende. Om Natten sejlede vi helt afblændet. 2den Styrmand Holm fra Haderslev førte Skibsjournalen og da der ikke var mere for mig at gøre med Provianten etc. maatte jeg springe til, hvor det var mest nødvendigt, snart hjalp jeg i Køkkenet, snart var jeg Udkigsmand, men mest gik jeg Vagt i Maskinen. Vi gik jo altid i en forfærdelig Spænding; der blev holdt skarpt Udkig hele Tiden. Der var lagt Sprænggranater rundt om i Skibet, saa Kaptajnen kunde sprænge Skibet i Luften blot ved at trykke paa en Knap, der var anbragt baade i hans Kahyt og paa Kommandobroen. Skib og Ladning maatte for ingen Pris falde i Fjenders Hænder (Ladningen havde en Værdi af 20 Millioner). Skulde vi saa alligevel blive overraskede, og der blev sat

Prisemandskab om Bord til at dirigere Skibet ind i en Havn til Undersøgelse, havde vi faaet Armépistoler udleveret, der var ladet med 9 Patroner og anbragt rundt i Skibet; paa et givet Signal skulde vi saa hurtigt gribe Pistolerne og rundt om skyde Prisemandskabet ned.

Vi havde hele Tiden haardt Vejr. 2. Styrmand sagde en Dag til mig, at i de 14 Aar, han havde sejlet, syntes han ikke, han havde oplevet saa haardt Vejr, ihvertfald ikke, at det havde holdt saa længe ved. Vi havde spændt Tove til at holde os ved, naar vi skulde over Dækket. Flere Gange gik en Del af Dækslasten over Bord, Bjælker, der var stillet op ved Rælingen for at holde paa Dækslasten knækkede som Pinde, og Staalwirer sprang. En Dag jeg gik Vagt i Maskinen, før vi naaede Færøerne, fik vi pludselig Ordre til at stoppe, og da jeg bagefter spurgte, hvad der havde været i Vejen, fortalte de mig, at det var den tyske U-Baad »U 157« der havde stoppet os, og at der blev en vældig Panik, da den pludselig dukkede op tæt ved os og gav Signalskud til at stoppe. Stor blev Glæden, da de hejste det tyske Flag, og da vi havde signaliseret, hvad det var for et Skib, signaliserede de tilbage, at de vidste Besked og ønskede lykkelig Rejse og forsvandt. Jeg var ked af, at jeg ikke fik det at se, men jeg maatte ikke forlade Maskinrummet. Det daarlige Vejr blev ved at holde sig; der var Dage, vi kun kom nogle Mil frem, skønt Maskinerne arbejdede for fuld Kraft. Men vi kan vel takke det daarlige Vejr for, at vi kom igennem den engelske Blokade.

Den 26de havde vi passeret Island og ændrede Kurs til Sydsydvest. Kommandanten brød saa den

næste Ordre, der lød paa Argentina, og der var saa Skibspapirer i Henhold dertil og vi fik jo ogsaa ny Instruktion. Vejret blev nu meget bedre, og jeg tog nu fat paa min Dagbog, som jeg havde forsømt; det var strengt forbudt at skrive noget, saa jeg maatte jo passe paa, at det ikke blev opdaget. Jeg havde i længere Tid været daarlig, men blev nu Karl igen. Den 27de Januar fejrede vi Kejser Wilhelms Fødselsdag ved at hejse det tyske Krigsflag, Frivagten trak i Uniform og traadte an paa Agterdækket, hvor Hauptmann von Kaltenborn-Stachov talte for Kejseren og sagde til os, at vi kunde være stolte af at være ud-søgt til dette Foretagende, som Tusinder hjemme misundte os. Den 3. Februar var der Solformørkelse, jeg havde Vagt i Maskinen fra 12—4; der blev saa mørkt, at vi maatte tænde Lyset for at se.

Da nu foreløbig den værste Fare var overstaaet, slappedes Spændingen, alt gaar trægt, trist og kedeligt. Det gaar fra Kaptajnen ned efter, som om de søger at gøre hinanden Livet saa surt som muligt. Det er forfærdeligt varmt, og Skibet er ikke indrettet efter at gaa i de varme Zoner. Det er en engelsk Prise, Tyskerne har taget; det har før hedt »Dacra Hill« og gaaet fra Liverpool til Canada, har vi opdaget.

Den 15. Februar Kl. 3 Efterm. naaede vi Ækvator. Vi var oppe paa Broen og kunde tydeligt se Linjen i Kikkerten, da vi nærmede os (det var et Haar, der var trukken for Glasset). Aftenen før, kom Hr. og Fru Neptun om Bord med Tjenere, Politi etc. og overbragte Kaptajnen en Liste med Navnene paa dem, der skulde døbes næste Dag. Jeg var døbt, mens jeg var om Bord paa Krydseren Hansa. De, der skulde døbes, blev undersøgt, indsmurt i Tjære og

barberet, derpaa væltet bag over i et Vandbassin, hvorfra de maatte krybe gennem en stor Slange af Sejldug, der blev rullet frem og tilbage, og der blev sprøjtet Vand ind i den modsatte Ende. Det hele varede et Par Timer, saa sejlede vi igen.

Naar jeg om Morgenens Kl. 4 kommer op fra Maskinen, staar jeg ofte og længe og betragter Stjernehimlen, skønt jeg mest er meget træt, men den har den sidste Tid været saa smuk. Saa længe jeg har kunnet se de samme Stjerner som hjemme, syntes jeg altid, jeg havde Forbindelse med dem der hjemme uagtet den store Afstand. Mere end en Nat, naar jeg har set Orion, Karlsvognen og Nordpolarstjernen, har jeg vel udbrudt: »De samme Stjerner« og saa tænkt paa de kære der hjemme. Det er det eneste, jeg har kunnet glæde mig over, men nu er det snart forbi, de sidste Morgener har jeg ikke kunnet se Nordstjernen og af Karlsvognen kun Stangen og de forreste Hjul. Jeg er meget ked af det, den sydlige Stjernehimel er ikke nær saa køn; vi har dog i nogen Tid set Sydkorset.

Søndag den 20de Februar. Vi er nu paa 11 Gr. sydlig Bredde og 18,5 Gr. vestlig Længde, 1600 Sømil fra Afrika og 1200 fra Amerika, har Kurs næsten lige Syd, jeg var lige nu oppe paa Broen. I Gaar sejlede en Damper forbi i temmelig stor Afstand, ellers har vi i lange Tider ikke set andet end Himmel og Hav. Den 1. Marts fik vi Karabiner, og Hauptmann Kaltenborn-Stachov sagde, vi skulde øve os lidt med dem i vor Fritid, for at de Sorte ikke skulde grine af os, naar vi skulde bruge dem, naar vi havde naaet vort Bestemmelsessted. Vi er nu temmelig klar over, hvor vi skal hen, da Tysk Østafrika er den eneste

Koloni, vi har tilbage. Den 27. 2. fik vi en ny Ordre, og Papirerne lyder paa Kapstaden. Den 2. Marts var vi paa 38 Gr. sydlig Bredde og har Kurs mod Øst, vi har faaet en ny Ordre, der lyder paa en lille italiensk Koloni, Masanri. Det er stadig bleven koldere.

Den 6te Marts. Vi har igen ændret Kurs og gaar mod Nordøst. Vi har længere Tid spist Daasekød og konserverede Kartofler, men vi har dog endnu Mel og kan bage Brød. Vandet er ikke godt; men vi tør jo ikke søge Land og faa Forsyning. Vi har nu faaet vor Rollefordeling, til vi skal bryde den sidste Blokade, og øver os i Frivagten. 11. 3. kom vi forbi en lille Ø kaldet Europas Eiland; det er helt velgørende at se noget grønt Land og hvid Strand; her er nogle Smaahuse og i en Bugt 3 Fiskerbaade. Vi har nu i 2 Maaneder ikke set andet end Himmel og Hav, nogle Springere, Flyvefisk og de Hajer, der følger med Skibet.

Den 15de Marts om Formiddagen naaede vi ud for Lindibugt, saa langt ude, at vi ikke kunde se Land. Saa stoppede Maskinen og alle Mand blev kaldt Midtskibs. Kommandanten holdt en Tale og sagde: »Indtil nu har enhver af eder gjort sin Pligt, men i Nat, naar vi bryder Blokaden, maa enhver gøre det dobbelte. »Nordamerika« eksisterer ikke mere, nu er det Danper »Marie« af Stettin. Vi maalede saa Navnet over med sort og ligeledes Neutralitetstegnene, men Søen var for urolig til, at vi kunde male nyt Navn.

Saa snart det blev mørkt, gik vi for fuld Kraft med Kurs mod Lindi, men da der blev observeret en Krydser, der langsomt sejlede mod Syd ændrede vi Kurs mere mod Syd og der blev kommanderet yder-

ste Kraft. Maskinen løb mindst dobbelt saa hurtigt, som den var beregnet til, fra Gliderne slog hele Flammer ud, skønt jeg smed Olie paa med Spande. Vor anden Kaptajn Schaap havde sejlet der paa Kysten i 18 Aar og kendte hvert Hul og hvert Rev, og henimod Morgenstunden stod vi ind i Suddifloden og smed Indløbet til med Miner, ca. 20 ialt. Vi kastede saa Anker bag en Pynt. Der var Urskov, og Træerne gik helt ud til Vandet, saa vi kunde ikke ses fra Havet. Krydseren havde ikke opdaget os. Folk saa vi ikke noget til her, der laa nogle Hytter længere ude mod Havet, men de var forladte.

Kaptajn Schaap og 3 Mand blev saa udrustet til en Ekspedition til Lindi for at melde vor Ankomst, og der blev sendt 2 st. 10 cm Kanoner og Mandskab ud til Indsejlingen, som de saa mente at kunne beherske, hvis Fjenden skulde prøve at gaa ind og fiske Minerne op. Dagen efter kom 1 Mand fra »Schutztruppen« med en Del Askaris (sorte Soldater), der skulde holde Vagt. De sagde, der var sendt flere Hundrede Mand ud fra Lindi til at lave Vej gennem Skoven ned til os (det vil sige hugge Underskoven bort med deres store Buskknive, de store Træer blev staaende). Manden fortalte, at der kæmpedes paa 3 Fronter: mod Nord mod Englænderne fra Britisk Østafrika, mod Vest mod Belgierne (en dansk Oberst Olsen skulde have Overkommandoen) fra Belgisk Kongo, mod Sydvest Franskinænd og Englændere fra Angora og de engelske Besiddelser. (Mens vi var der, erklærede Portugiserne ogsaa Krig mod Tyskland, saa nu kom der ogsaa en Front mod Syd.) Han sagde, Tyskerne var gaaet svært tilbage, de manglede Ammunition og skulde kun have 800 Geværpatroner tilbage og ingen

Artilleriammunition, saa de var svært begejstrede for, at vi kom.

Om Efterm. kom Kaptajnløjtnant Hinrichs, der havde været 1. Officer paa Krydseren Königsberg, der var skudt i Sænk paa Kysten der, men Besætningen havde reddet sig i Land. Han var nu Chef for Militæret i Lindi, han overtog saa Skib og Ladning, og der kom flere Hundrede Sorte og ryddede en stor Plads udfor, hvor vi laa. Ved Højvande roede vi saa i Baade ind og bandt Staalvirer om Træerne og saa halede vi med Skibsspillene Skibet saa langt ind, at det sad paa Grund, saa ved Ebbe var det næsten tørt fra Skibet til Land. De Træer, der blev fældet, blev saa rullet derved og en Del Arabiske Tømrere, der var kommen, lavede en Bro over Træstammerne af den Dækslast, vi havde med, og langs med hele Skibet lavede de en Flaade sammen, der ogsaa kunde bære ved Højvande. Der var Folk nok og der var et forfærdeligt Jag med at faa det færdig. Den 19de om Aftenen var det saavidt færdigt, at vi kunde begynde at losse, og nu blev der arbejdet for fuld Kraft over hele Skibet og hele Døgnet, saa vi fik næsten ingen Ro til at spise eller sove. Der kom en Del Sorte, der havde været i D. O. A. Linjes Tjeneste, mange havde sejlet og flere været i Hamborg, de var dygtige til at haandtere Dampspillene og idetheletaget til at losse.

Nu saa vi rigtig, hvad det var for en Ladning, vi havde sejlet med; det var mest Kanoner, Ammunition, Maskingeværer og Karabiner. Der var dog ogsaa en Del Mel, Medicin, Forbindstoffer, Kakiuniformer, det skal have været 20 Millioner værd i Tyskland, her kunde Værdien næsten ikke maales,

hvis de kunde holde Kolonien, der var dobbelt saa stor som Tyskland.

De 2 Gnisttelegrafister og jeg sattes til at demontere den traadløse Station og pakke det hele i Kasser, der blev lavet af Araberne. Paa den aabne Plads ovenfor blev alting stablet op, da det jo ikke kunde skaffes bort saa hurtigt, som det blev losset fra Skibet. Her blev Kanonerne samlede, og saa slæbte 2—300 Sorte af med dem gennem Urskoven, ført af 2 hvide Kolonisdater, en foran og en bagefter. Ligeledes gik der lange Rækker af Sorte og bar hver en Granat paa Skulderen. Vejen var jo nu bleven færdig, der var endogsaa lavet en Telefonforbindelse til Lindi, d. v. s. Masterne var kun $1\frac{1}{2}$ —2 m høje og blev lavet paa Stedet ved, at de sorte med et Par Hug med deres store Buskknive huggede Grene af Træerne, med et andet Hug det yderste af Grenen, der saa blev stukken i Jorden; derpaa slog de Bunden af en Flaske og satte den paa Toppen af Grenen til Isolator og saa bandt de Ledningen dertil. Det tog 9 Timer at gaa til Lindi, men der blev sagt, at de maatte gaa 3 Uger for at naa Jernbanen, der saa førte Sagerne videre til Fronten.

De fleste Kolonisdater, vi talte med, var Plantageejere, der avlede Bomuld og Majs. Kreaturer kunde ikke leve der. Flere Plantager var saa store som Als. Der blev fortalt, at der i hele Kolonien var 5 Millioner Indbyggere; deraf henved 5 Tusinde Europæere, hvoraf alle voksne Mænd f. T. var Soldater. Af de Indfødte (Sorte) var 22 Tusinde Soldater. Den sidste Maaned om Bord havde Kosten været sløj, kun salt Kød og konserverede Kartofler; her blev det ikke stort bedre, men vi fik dog noget

Ris og en Del Frugt: Bananer, Meloner og Kokusnødder, og de vilde ogsaa gerne have skaffet os fersk Kød. Der blev slagtet en Gris til os i Lindi henimod Aften, de bar saa Kødet hele Natten, men da de om Morgenen kom om Bord med det, var det fordærvet, saa det hele blev kastet over Bord.

Søndag den 25de om Aftenen Kl. 9 blev vi færdig med at losse, og nu fik vi den første nogenlunde rolige Nat. Dagen efter marcherede Hauptmann v. Kaltenborn-Stachow og 3 Mand af Besætningen, der havde faaet en speciel Uddannelse hos Krupp, med deres Kanoner til Nord-Fronten, hvor der mentes, de vilde ankomme to Maaneder efter. Hauptmann v. K.-St. havde bestilt 200 Dragere til at bære hans Bagage; han fik vistnok kun 40, men det skulde man jo antage var tilstrækkelig til en Soldat, der skal til Fronten, men besværligt var det jo at marchere i disse Egne.

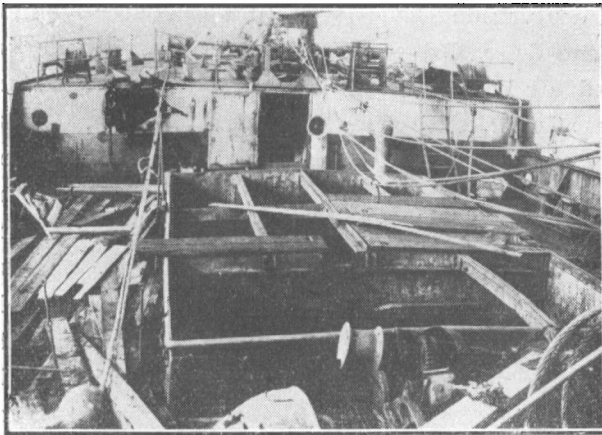
Vi begyndte at gøre Skibet søklart, men manglede Vand. Vi gik saa længere op ad Floden, hvor der mentes, vi vilde finde Kilder. Vi løb fast 2 Gange, men kom dog løs igen; men da de Folk, vi sendte ud for at søge Kilder, kom tilbage uden at have fundet nogen, gik vi igen ud og op med Kysten efter Lindi. Minerne kom vi godt igennem. Da vi havde sejlet ca. et Par Timer mod Nord, blev der observeret en engelsk Krydser, der kom imod os fra Nord; vi vendte saa og vilde tage tilbage og ind i Sudi-Floden igen, men før vi naaede derved, kom 2 Kanonbaade imod os sydfra. Saa var Vejen jo spærret for os. Vi søgte saa ud paa Havet for, om vi der kunde slippe fra dem; lade os tage kunde der ikke være Tale om. sagde Kommandanten, saa skulde Skibet sprænges i

Luften. Men da den store Krydser halede stærkt ind paa os og nu havde faaet Kanonerne indskudt og vi havde faaet nogle Fuldræffere med 28 cm Granater, der ryddede svært op om Bord, vendte vi og satte Kursen ind imod Kysten, for om vi muligvis kunde redde Livet. Vi fik saa Uniformerne frem, og fik dem paa, saa vi var Soldater, hvis nogen skulde blive taget, og vilde saa komme i Fangenskab, ellers mente de, vi vilde blive skudt, hvis vi blev taget i Civiltøj. Vi sejlede med yderste Kraft; men nu var Kanonbaadene ogsaa kommet saa nær, at de kunde naa os med deres 10 cm Kanoner, saa nu haglede Granaterne ned paa vort Skib, og skønt det ikke varede længe, før vi løb paa Grund, havde vi da allerede faaet 116 Fuldræffere, deraf 19 under Vandlinjen. Alle Baade var skudt i Stykker og der var Ild i Skibet. Der blev saa kommanderet: »redde sig, hvem der kan«. Vi sprang saa alle over Bord og søgte at svømme i Land, jeg var ikke naaet i Land, hvis ikke Mathias Stöcker og Knud Knudsen, begge fra Flensborg, havde halet mig og slæbt mig med; saa dem maa jeg takke for, at jeg reddede Livet. Vi 3 blev ogsaa ved at holde sammen, efter at vi var kommen i Land. Vi var alle saa forvildede, at vi blev ved at løbe, saa godt vi kunde for Underskov, der blev nu ogsaa skudt ind over Land, saa adskillige Kokuspalmer faldt med et Brag. Knudsen, Stöcker og jeg holdt os stadig sammen og krøb igennem de samme Steder; de andre hørte vi ikke noget til; vi var kommen i meget forskellige Retninger. Da vi var kommen noget til os selv og havde hvilet lidt, saa jeg paa mit Uhr, det var gaaet i Staa Kl. 11 (og det staa det paa endnu, da jeg ikke har kunnet faa

det i Gang siden) det har jo nok været, mens vi var i Vandet. Jeg havde mistet min Hue, men bandt saa mit Lommetørklæde om Hovedet, men havde heldigvis Snørestøvler paa, saa dem havde jeg faaet med, hvorimod Stöcker (og senere viste det sig, at der var flere) havde haft Sko paa, der var bleven siddende i Dyndet og de havde jo ikke givet sig Tid til at hale dem op eller søge efter dem. De led nu meget af Sandlopper, der aad sig ind i Huden. Vi traf saa paa nogle Sorte, som vi spurgte, om de havde set nogen af vore Kammerater, men det er nok muligt, at de ikke rigtig forstod os, da vi endnu ikke kunde ret meget »Suahelisk«, for de rystede paa Hovedet; men vi fik dem dog til at klatre op og hente nogle Kokusnødder ned, og de hjalp os med at bygge en Løvhytte; der kunde godt blive køligt om Natten; der faldt megen Dug. Der tilbragte vi saa den første Nat.

Dagen efter traf vi paa en Patrouille fra »Schutztruppen« og fik at vide, hvor nogle af de andre var bleven af. Vi fandt saa derhen, og midt paa Dagen havde vi alle fundet hverandre og gik saa ud til Skibet for, om vi kunde bjerge noget af vort Tøj og Proviant. Skibet saa forfærdeligt ud, det meste af Kommandobroen og begge Master var skudt bort, ja endogsaa de fleste Davider, hvori Baadene hang, og næsten hver Støtte fra Lønningerne var skudt bort, i 4 Maskinistkamre var Væggene skudt bort, saa de var bleven ud i et. En Væg ca. 16 Kvadratmeter var slynget 8—10 m bort. Skorstenen, Skibssiderne og Dækket var saa gennemhullede, at der var mange Steder, man ikke kunde lægge en Haand imellem Hullerne. Nogle Huse af Brædder,

vi havde bygget paa Dækket og Bakken, var brændt med samt vort Tøj. Dampspillene og lignende var sprængt i Hundrede Stykker og slynget rundt paa Skibet. Alt paa Dækket laa hulter til bulter mellem hinanden, og overalt laa Granatstum-

per og hele Granater, der ikke var kreperet. Vi sagde alle til hinanden, »det er et Under, at nogen af os er kommen levende fra dette«. Da Kommandanten kom om Bord, sagde han, ja dette Skib kommer ikke til at sejle mere, men det har jo ogsaa gjort sin Tjeneste.

Jeg søgte saa hen i Proviantrummet, hvor jeg gemte min Dagbog og til min store Glæde var den uskadt. En Del Proviant, saasom Mel, var uskadt og fik vi bjerget i Land og bragt op i et Blokhus, der laa godt en halv Mil derfra. Her lavede vi os saa Løvhytter til at bo i, og da vi havde for lidt Tøj, fik vi Tæpper og Uniformer sendt fra Lindi. Det var smukke gule Kakiuniformer med blaa Snore og

Sølvknapper, desuden fik vi Karabiner og foruden Bælte en Rem over Skulderen fyldt med Patroner og var nu Kolonisoldater og gik Patrouille langs Kysten. Da jeg næste Dag var om Bord for at se, om der endnu var noget, vi kunde bruge, var jeg ogsaa inde i Salonen, der ikke var saa medtaget, men der var dog gaaet adskillige Granater igennem. Jeg saa da, at Kongens og Dronningens Billeder var uskadt og kom da til at tænke paa, naar vi hjemme sang »Gud skærm vor Konges Hus«. Jeg syntes det var, som Gud havde holdt sin Haand over dem, og Gud holde sin Haand over Kongen og hans Land derhjemme, saa de maa blive forskaanet for Krigens Rædsler. Jeg tog saa Billederne med mig og spurgte Kommandanten, om jeg maatte beholde dem, ja, det maa De gerne, der er vist ingen andre, der bryder sig om dem, sagde han. Jeg har saa siden ført dem med mig og nu hænger de hjemme i min Stue.

Vi gik nu Kystvagt, og et Par Mand og en Del Sorte blev sat til at rydde op paa Skibet for, om der endnu skulde være noget, vi kunde bruge; men de passede paa at komme fra Skibet, naar de fik Øje paa et engelsk Krigsskib, disse skød et Par Gange nogle Skud paa Vraget. De gik aldrig om Bord, de kunde jo nok se, at det var gjort godt den første Gang, og da der ikke rørte sig noget, naar de skød paa det, kunde de nok tænke, det var forladt. Nogen Tid efter beskød de Kysten og ramte ogsaa Blokhuset, men vi søgte straks længere ind i Skoven og kun en sort Drager blev dræbt.

Det var meget interesant at gaa Patrouille, det var et smukt Landskab, men Plantagerne blev jo

nok noget forsømte, og de kunde ikke faa ret meget udefra, saa der var Hungersnød. De sorte Soldater fik kun Ris en Gang om Dagen, de andre fik ingenting, og det var kun lidt, de selv kunde skaffe sig, saa vi traf flere, der laa saa magre som Benrade og døde af Sult. Vi havde det jo ret godt, men saa kom der Ordre, at vi skulde til Fronterne og hver føre en Trop Sorte. Vor Kommandant holdt paa, at han var ansvarlig for os, saa vi skulde blive et sluttet Kommando; men det vilde de ikke gaa ind paa. Saa kaldte han os sammen og sagde: »Hør Gutter, nu har vi haft saa meget sammen, men nu vil de skille os ad; hvad vilde I synes om at komme ud at sejle igen. Det var vi alle med paa, men hvad skulde vi sejle med? Ja, sagde han saa, »Marie« er jo ganske vist Vrag, men nu har jeg sammen med Maskinmestrene grundigt undersøgt Maskinerne, og vi mener, at vi kan selv reparere dem saa meget, at vi kan faa dem til at gaa rundt, og Kedlerne fejler ikke noget, og vi har endnu saa mange Kul i Lasten, at vi med Sparsommelighed kan naa over til Sumatra, hvor der er Kul. Det er selvfølgelig et voveligt Foretagende; men her gaar vi sikkert ogsaa til. Jeg vil stille Eder frit at vælge, om I vil blive her og gaa til Fronten, eller I har Mod til at gaa med mig. Vi stemte saa for at gaa med undtagen 7 Mand. Godt, sagde han, saa sejler vi. Vi faar nok nogle sorte med, der kan erstatte dem, der bliver her. Vor Kommandant sagde saa til Myndighederne, at da der var Hungersnød, vilde vi sejle over til Hollandsk Indien og hente en Ladning Ris til dem, og det gik de saa ind paa og stillede os Sorte til Raadighed, saa vi hurtigst muligt kunde blive klar til at sejle, og saa arbejdede vi for fuld Kraft.

Først slog de store Træstykker, som de, der kunde dykke, gik ned med, i Hullerne. Saa pumpede de med Haandpumper saa meget Vand ud, at Klodserne blev fri, saa satte de Kasser uden om Klodserne og støbte dem fulde af Cement, og imens reparerede vi Rørledninger og lignende med, hvad vi havde eller kunde skaffe; flere Steder blev der kun svøbt Pakninger om Rør, saa det var jo noget interimistisk. men ca. 8te Dagen efter fik vi Maskinerne til at dreje rundt, Dampen fuste jo nok ud hist og her, men Begejstringen var stor, da vi fik det til at løbe rundt og fik Damppumperne i Gang, saa Skibet kom til at flyde. Vi skulde saa gaa ud den næste Nat mellem Paaskelørdag og 1. Paaskedag; men om Aftenen kom der Besked fra Lindi, at to Krydsere kom nordfra, og de raadede os til at vente, til de var forbi. Nej, sagde Kommandanten, nu skal det enten briste eller bære. Vi beholdt saa 12 Sorte om Bord, til at erstatte dem, vi manglede, og gik saa ud afblændet, og da vi kom lidt ud, kunde vi se Lysene fra Krydserne, det var spændende; hvis Krydserne havde brugt Lyskasterne, havde vi været leverede, den Gang kunde vi ikke have sluppet fra dem. Vi kunde jo kun sejle langsomt, og vi maatte jo ogsaa passe paa, at der ingen Gnister kom op af Skorstenen. Vi kunde først rigtig aande frit, da vi ikke mere kunde se Krydsernes Lys. Det var dejligt stille Vejr.

Vi var alle meget medtagne, saa det blev de Sorte, der maatte gøre Arbejdet. Nu, da den værste Spænding var ovre, var der flere, der maatte lægge sig, og nogle stod ikke op mere. Først døde Johannes Jensen fra Flensborg og blev sænket i Havet samme Morgen den 6. 5. Kl. 8,40 paa 3° 57' sydlig Bredde og

82° 38' østlig Længde i det Indiske Ocean. Maskinen blev stoppet, og alle Mand samledes paa Dækket. Flaget blev hejst paa halv Stang, og Kaptajnen talte et Par Ord, hvorpaa vi bad Fadervor; saa sænkede de Liget, der var indsyet i Sejldug og omsvøbt med Flaget, i den vaade Grav, det var gribende i al sin Tarvelighed. Derefter gik enhver til sit Arbejde, Maskinen blev sat i Gang, og alt gik som før. Den næste var 2. Maskinmester Sørensen fra Haderslev, der døde 3 Dage efter om Morgenen den 9. 5. ved 6-Tiden og Kl. 8 blev han sænket i Havet ligesom J. Jensen, paa 3° 54' sydlig Bredde, 91° 36' østlig Længde. Sørensen boede i Flensborg og havde 4 Børn. Første Mester tog Sørensens Forlovelsesring af og gav mig den til Opbevaring, for at Sørensens Kone kunde faa den, hvis vi naaede hjem (indeni stod Catharina 22. 10. 02). Jeg havde ligeledes faaet Jensens Ring til Opbevaring (i denne stod indeni Thyra Brodersen 14. 9. 05; hans Kone mentes at være fra Vejle). Der var endnu 5—6 Mand, der laa syge, og vi havde hverken Læge, læskende Drikke, god Mad, eller en Smule Medicin at give de stakkels Mennesker, der allerede saa ud som Lig. Knud Knudsen, mente vi alle, blev den næste, vi maatte sænke i Havet, det gik dog ikke saadan, han blev den første, der naaede hjem.

Fredag den 12. kunde vi langt ude paa Styrbordsiden se lidt Land, og stor var Glæden; det li-vede mere op paa de Syge, end nogen Medicin kunde have gjort. Om Natten fik vi et Fyr paa Sumatra i Sigte til Bakbord, og om Lørdagen sejlede vi forbi den ene smukke Ø efter den anden, alle bevoksede med Palmer, flere med Bjerge, ja nogle vare næsten en eneste Bjergkegle. Lørdag Nat gik vi gennem

Sundastrædet; vi sejlede afblændet og var maaske det eneste Skib, der naaede igennem uden at blive stoppet og undersøgt. Englænderne havde mindst 2 Krydsere liggende her; men vi holdt skarpt Udkig, og der var jo saa mange Smaaøer, vi smuttede ind imellem, og hen paa Morgenstunden ankrede vi paa Rheden ved Tandjoeng Priok (Batavias Havn). Vi aandede nu lettet op, og hvor udmattede vi end var, stod vi længe og saa paa Lysene fra alle de Skibe, der laa opankrede paa Rheden. Da det blev lyst, hejste vi det tyske Handelsflag og gik noget længere ind, og det kan nok være, Folkene paa Skibene gjorde store Øjne; der laa jo mange tyske Skibe internerede, de havde jo ikke vovet at gaa ud, og Folkene mente, at Tyskland var omtrent færdig, og saa kommer der 2 Aar efter Krigens Begyndelse et tysk Skib frit sejlende ind i Havnen, og ikke mindre var jo Forundringen, da de saa, hvor mange Granathuller vi havde, og hvor medtaget Skibet var, og hvor meget ondt jeg end havde lidt og døjet under Tyskerne og ønskede, at Gengældelsen maatte ramme dem, syntes jeg, det var et af de stolteste Øjeblikke i mit Liv, da vi gik ind omgivet af utallige Baade, der raabte og vinkede til os.

Nu kom Havnelægens Chalup, og nu syntes vi, det var første Gang, at Kommandanten begik en Dumhed. Der havde jo næsten hele Tiden været en forfærdelig Spænding, og alle Tanker havde jo naturligtvis drejet sig om, hvordan han kunde redde Skib og Mandskab, (jeg vil her lige fortælle, at da vi kom om Bord, saa Kommandanten ud til at være en Mand paa nogle og tredive Aar, han var skægløs og havde smukt mørkt Haar, naar man nu saa paa

ham, lignede han mere en Mand mellem 50—60 Aar; han havde nu stort Fuldskæg og næsten helt hvidt Haar). Da han nu saa Havnelægen komme, kom han til at tænke paa, at vi jo alle kunde blive spurgt ud, og da vi jo ikke saa lige skulde fortælle alt, hvad vi vidste, sagde han til mig, at jeg skulde gaa rundt og sige til alle Kammerater, at de kunde fortælle, hvad de vilde, blot ikke sige Sandheden. Det gjorde jeg; men til de fleste sagde jeg samtidig, at ingen skulde faa mig med ud igen, før Krigen var forbi, og saadan syntes ogsaa de fleste andre (det var jo ellers Meningen, at vi skulde se at faa Skibet repareret og gaa til Afrika med en Ladning Ris). Havnelægen beordrede straks de Syge paa Hospitalet, og da vi jo ingen Baade havde, lod han sin egen Chalup tage dem med til Land, hvorfra de saa med Sygebiler kørtes til Tjikini-Hospitalet i Batavia.

Saa kom Havnekaptajnen med flere Assisterter om Bord, de saa Skibet nøje efter og gjorde en Masse Spørgsmaal, som de dog ikke alle fik besvarede. Saa kom den tyske Generalkonsul Dr. Vindels og 2 Brødre Helfferich, Brødre til den tyske Indenrigsminister Helfferich, om Bord. Ellers fik ingen Lov til at komme om Bord; men Skibet var jo omsværmet af Baade, og der var jo ogsaa Journalister fra alle Aviser, der gerne vilde have noget at vide, og da de ikke maatte komme om Bord, raabte de op til os, at vi skulde hejse Spande ned, som de saa fyldte med Cigarer, Frugter og lign., der kom jo ogsaa Baade nok med disse Ting, men vi havde jo ingen Penge. Vi fik dog nok foræret af Folk, der hellere end gerne købte alt til os, blot vi vilde fortælle. Men nu viste det sig meget uheldigt med den Besked, vi havde faaet; vi

var jo rundt om ved Rælingen og nogle af os fortalte saadan, andre fortalte noget andet, saa da vi Dagen efter fik en 5—6 forskellige Aviser, var der forskellige Referater i dem alle. De fleste havde skrevet flere Spalter, og skønt de fleste Aviser var meget tyskfyndtlige, skrev de mange Lovord om Besætningen. Jeg havde gemt et Eksempplar af hver Avis, da jeg syntes, det var morsomt at vise min Familie dem, naar jeg en Gang kom hjem, men de er desværre gaaet tabt, før jeg naaede hjem.

Brødrene Helfferich gav straks 100 Gylden til Fordeling mellem Besætningen, og Generalkonsulen fik en Mængde Tøj samlet i Land og samme Dag sendt ud til os; de fleste af os havde kun en Skjorte og et Par Benklæder, som vi havde vasket skiftevis for dog at have et Stykke paa, mens det andet tørredes; det kunde jo lade sig gøre i Troperne. Nu blev vi jo efterhaanden ret pæne, Tøjet passede jo ikke altid saa godt; men Konsulen sendte en Skrædder om Bord, der tog Maal af os, og saa fik vi nogle Dage efter hver 2 Sæt hvidt pænt Tøj, der passede, foræret af »Das grosse Vaterland«, for det Tøj, der var brændt. Der blev ogsaa sendt os saa mange Cigarer, Frugter og lign. fra Familier i Land, saa nu levede vi højt, det var som et helt Eventyr.

Ved Middagstid kom 2 engelske Krydsere og ankrede udenfor Indsejlingen, de havde vel nok faaet at vide, at vi vare sluppen igennem. Henimod Aften kom den ene ind og ankrede i Nærheden af os. De vilde vel nok se os lidt paa nærmere Hold. Mandag Formiddag fik vi Lods om Bord og gik indenfor Mollerne, hvor vi ankrede igen. Havnekaptajnen kom om Bord med en Del Folk og maalte Skibet op, det

passede ikke med Maalebrevet. Kommandanten og Officererne blev taget i Forhør, og nu kom Dommeren fra Batavia med Sekretærer om Bord hver Dag og holdt Forhør. Vi blev taget i Ed, og Dommeren sagde til os, at hvis vi var bunden af nogen Ed, skulde vi ikke svare, vi skulde saa blot sige, at det kunde vi ikke svare paa. Det kom vi saa nemt om ved, der blev jo næsten ikke noget, vi kunde svare paa. Om Morgenen gik den engelske Krydser ud igen, men begge blev liggende flere Dage og undersøgte grundigt alle Skibe, der gik ud.

Der maatte stadig ingen komme om Bord undtagen Myndighederne; men saa blev det bekendtgjort i Land, at om Søndagen den 21de kunde der blive Adgang for alle mod at betale en Gylden, der skulde gaa til de dodes Efterladte, og det kan nok være, vi fik Besøg; der gik næsten ustandseligt 4 smaa Dampere fra Kajen og ud til Skibet; de fik Billetten i Land. Jeg har opbevaret en Billet, som jeg har faaet med her hjem og vil lige fortælle, hvad der staar paa den. Paa den ene Side staar paa Hollandsk »Toelatingskaart, voor de bezichtiging van het stoomschip »Marie« te Tandjoend Prioek, Zondag 21. Mei 1916. fl. 1. — inclusiv barkas.« Desuden et Stempel fra Politiet. Paa den anden Side paa Malajisk »Kartoe Boewat Naik, Aken Malihat Kapal Api »Marie« di Tandjoend Priok, pada hari Minggoe tanggal 21. Mei 1916. fl. 0,25 territoeng sama barkas«. Den Dag havde vi Besøg af over 5000 (Fem Tusinde), saa der var Trængsel paa Skibene, der førte Folk frem og tilbage, og der var Politi fra Batavia, baade med Baadene og om Bord hos os, og de naaede ikke alle, der vilde, at komme ud og se Skibet, saa det blev be-

kendtgjort, at de, der ikke naaede det den Dag, kunde faa Lov til at komme om Bord næste Søndag. Der var næsten Folk af alle Nationaliteter og af alle Racer; mange havde Foræringer med og mange gav Penge til Besætningen. Der kom ogsaa en stor Krans hvorpaa der stod «Aan de kranige Bemanning van het stomschip Marie». General-Konsul Dr. Windels sagde til mig paa Dækket, da han saa Kransen, at vi havde vel ikke tænkt saadan at blive æret i fremmed Land, der nærmest var tyskfyndtligt. Den østrigske og den tyrkiske Konsul var ogsaa om Bord.

De første Dage tog 1. Styrmand ind og købte Proviant paa Markedet; men nu har jeg ogsaa overtaget den Bestilling. Vi har faaet en Baad, og saa ror 4 af de Sorte mig hver Morgen Kl. 6 ind til Kajen og gaar med mig op paa Markedet, hvor jeg køber Proviant, Kød, Høns eller Ænder og Frugt, som de Sorte saa bærer ned i Baaden. Det kneb i Førstningen med at handle med Kineserne og de Indfødte, saa jeg blev jo trukken op, da de hørte jeg ikke kunde Sproget, men saa talte jeg med flere fra andre Skibe og hørte Priserne, saa nu viser jeg med Fingrene, hvor meget jeg vil give; saa nu gaar det helt godt; ellers gaar jeg hen til den næste. Kl. 8 kan jeg faa Postsagerne og saa gaar det om Bord. Kl. 8½ skal de have Frokost om Bord. Jeg bestiller saa ikke andet end at føre Regnskaberne, saa nu har jeg det saa godt, som jeg ikke har haft det siden Krigens Begyndelse. Kommandanten er taget i Land og bor paa Konsulatet; han vilde, jeg skulde ogsaa overtage Skibskassen, men det vilde jeg ikke. Den har saa Kaptajn Schapp.

Skibet er interneret paa den Maade, at en hollandsk Torpedojager er forføjet sammen med Skibet

og vi skal jo have Tilladelse til at tage i Land; men Hollænderne tager det ikke saa nøje. De ved jo nok, at vi har det godt, og hvorfor skulde vi saa stikke af. Det var jo Meningen, at vi skulde have Skibet repareret og her er baade Værft og Tørdok; men nu har den engelske General-Konsul udstedt en Bekendtgørelse om, at hvis nogen reparerer vort Skib, kommer de paa den sorte Liste, og saa er der ingen, der tør, da de saa hverken kan faa Kul eller Jern. Men det er jeg kun glad ved, for er Skibet først repareret, stikker vi nok af igen til Trods for Torpedojageren og de engelske Krydsere udenfor, og det gaar sikkert ikke godt.

Havnen her er storstilet anlagt, og f. T. bygges der en Havn mere. Arbejdet ledes af en dansk Ingeniør Axel Bendixen fra Thisted, som jeg er bleven kendt med. Jeg har givet ham min Dagbog, som han har lovet at tage med hjem og give mine Forældre, hvis jeg ikke skulde naa hjem.

Næsten hveranden Eftermiddag rejser jeg op til Batavia med Jernbanen, der gaar 5 Spor fra Tandjoeng Priok til Batavia. Da der ofte afgaar Tog samtidig paa 2—3 Spor har jeg et Par Gange været med til, at de indfødte Lokomotivførere holder Kapløb med Togene. Det er just ikke saa hyggeligt; men der sker ikke noget ved det, de Indfødte er mest som store Børn, og de kender ikke til Nerver. Der gaar desuden Landevej og Kanal til Batavia. Senere er der ogsaa kommen elektrisk Fuldbane. Fra Nord til Syd gennem Byen, (fra gamle Batavia til de nyere Bydele, Weltevreden og Mester Cornelis) der i denne Retning er ca. 15 km lang, gaar 3 Baner fra forskellige Selskaber; desuden elektrisk Tram (Sporvej) og

Stoomtram, Dampsporvej, samt Koli-Besar (Store Flod) Goenoeng Sari Kanal og Kroekoet Kanal, der er fulde af Baade og Pramme, der mest besørger Gods-trafficen. Der er ofte nogen af mine Kammerater om Bord, der bliver syge og falder om; saa er det gerne mig, der maa bringe dem til Hospitalet (naar jeg holder mig saa godt, er det sikkert, fordi jeg har det bedre end mine Kammerater. Batavia er en usund By og skal have den største Dødelighedsprocent i hele Verden). Desuden skal jeg ofte op til Kommandanten angaaende et eller andet om Bord, eller ogsaa har han et eller andet, jeg skal skrive paa Dansk. Først afsendte vi en Del Telegrammer til Danmark; jeg skal lige nævne et af disse: »To Maaneder efter Maries lykkelige Nedkomst, ere vi afreiste til Batavia«. Flere Gange har jeg skrevet Breve paa Dansk til forskellige Adresser i Danmark og imellem Linierne har Kommandanten saa med usynlig Skrift (der først bliver synlig ved kemisk Behandling) skreven sine Beretninger.

Nogen Tid efter, at Knud Knudsen var kommen ud af Hospitalet, kom han til mig og bad mig om at lave ham en dansk Søfartsbog, han syntes det blev for ensformigt her, og han vilde se at komme hjem. Jeg raadede ham fra det, men han blev ved, og da han en Gang havde reddet mit Liv, kunde jeg ikke nægte ham den Tjeneste. Jeg tog saa op paa General-Konsulatet, hvor alle vore Stempler, Søfartsbøger etc. var bragt hen, og fik en Søfartsbog udfærdiget, og Konsulen lovede ham Rejsepenge. Efter Bogen skulde han være Christian Jensen fra Kolding, da vi ikke mente, at Englænderne kendte Kolding saa godt, at de kunde køre ham fast, naar han kom i Forhør, og

da jeg kendte Kolding saa godt, som hvis jeg var født der, fortalte jeg ham alt, hvad vi kunde tænke, der vilde blive spurgt om. Knud Knudsen, der var fra Flensborg, men talte ret godt Dansk, gik saa op paa det danske Konsulat, det var i et anset hollandsk Firma hvor de ikke rigtigt kunde tale Dansk, de bad ham derfor gaa op til Dr. Kongsted Jensen (nuværende dansk Konsul) og faa et Bevis for, at han var Dansker. Dr. Kongsted Jensen, der er født i København, har ikke kunnet høre Forskel paa Jydsk og Sønderjydsk, som Knud Knudsen talte, har jo nok kun været glad ved at kunne hjælpe en Landsmand og gav ham Beviset. (Da jeg senere blev kendt med Dr. Kongsted Jensen og fortalte ham dette, kunde han ikke rigtig tilgive mig, at jeg havde været med til saadant noget). Med Beviset gik Knud Knudsen saa til Konsulen, der udstedte ham et dansk Pas. Han rejste til Socrabaya, hvor han fik Hyre paa et hollandsk Dampskib, gjorde en Rejse til Celebes og Borneo og besøgte mig en Aften en Maanedstid efter i Batavia, da de skulde til Holland. I 1922 traf jeg ham igen i Flensborg og fik et udførligt Referat af hans Oplevelser. De var kommen godt til England, hvor han slap godt igennem Forhøret, skønt de, der forhørte ham, var ret godt kendte i Danmark. De maatte gøre 3 Rejser til Middelhavet for Englænderne, før de kunde faa Kul, saa de kunde komme til Holland og hver Gang de kom til England, blev han forhørt, men han klarede sig hver Gang og da de kom til Holland mønstrede han af og rejste til Tyskland og blev flere Gange under Krigen sendt til Danmark og Holland. Han har udgivet en Bog, som Dr. Lentsch har skreven efter Knud Knudsens For-

tælling, jeg har søgt at faa fat i den, men den var udsolgt fra Forlaget.

De næste, der stak af, var Kommandanten, Tredje Styrmand Iversen og Fyrbøder Toft; de havde faaet fat i et indlandsk Fiskerfartøj og mente dermed at kunne naa over til Filippinerne og derfra med et amerikansk Skib til Amerika, hvorfra de mente let at kunne naa til Tyskland. Men Øst-Monsunen satte ind noget før end almindeligt dette Aar og drev dem tilbage og efter 63 Dage strandede de paa Nordkysten af Celebes, hvor de blev sat i Fængsel. Kommandanten fik dog Lov til at gaa ud i Byen mod at afgive sit Æresord hver 10. Dag. Men en Gang, da der af en eller anden Grund var gaaet 12 Dage, sagde han til de andre, at hvis de ikke kom før Aften og forlangte hans Æresord, vilde han blive borte og hjælpe dem ud om Natten. De kom ogsaa ud og fik fat i et Fartøj, hvormed de naaede Filippinerne. Men i Mellemtiden var Amerika kommen med i Krigen; og nu kom de saa i Fangenskab her. Kommandanten har faaet Lejlighed til at bryde ud og faa fat i en amerikansk Uniform og gaa med de afløste Kolonitropper til Amerika; men om Bord blev det dog opdaget, at der var en for mange; han blev saa fængslet og sad i San Francisko til Krigen var forbi. Iversen har jeg ikke set siden; men saavidt jeg har hørt, blev han paa Filippinerne til Fredsslutningen. Toft har jeg en Dag truffet, han sejlede for et dansk Rhederi og fortalte mig udførligt, hvordan det var gaaet ham. Han var stukken af fra Fangenskabet, men senere fanget igen og sat i Fængsel, hvor han blev haardt behandlet. Saa brød han ud herfra og kom ind i det indre af Landet, hvor han levede 2 Aar mellem ude-

lukkende Indfødte; til han en Dag traf en Officer, der overtalte ham til at tage med ham til civiliserede Mennesker og lovede, at han skulde udvirke, at han blev fri for Straf. Han blev imidlertid sat i Fængsel og nogen Tid efter sendt til San Francisko, hvor han kom i en Fangelejr. Her brød han ud igen og gik mest til Fods; da hans Signalement var udsendt, turde han ikke vise sig i Byerne eller tage med Bane. Han naaede ned til den mexikanske Grænse, hvor han blev nappet og igen sendt til San Francisko; men kort efter kom saa Fredsslutningen, og han blev sendt til Tyskland. Da Tofts hele Færd under Krigen var saa eventyrlig, synes jeg næsten jeg maa skrive lidt mere om ham. Da Krigen brød ud, havde han Stilling paa en Fabrik i Buenos Aires; men da Argentina erklærede Tyskland Krig, blev han smidt ud. Han forsøgte saa som Skopudser og lign. at opholde Livet; men det gik ikke. Han gik saa op igennem Brasilien, til han i en Havn (saavidt jeg husker Rio de Janeiro) traf et norsk Skib, der tog ham med som Kullempere. Med dette naaede han omsider Kristiania og kom derfra med et dansk Skib til Aalborg og tog herfra med Tog hjem. Ved Grænsen vilde Tyskerne ikke tro ham, men førte ham som Fange til Flensborg, hvor han sad, indtil hans Forhold var undersøgt. Saa blev han sendt til Kiel og uddannet ved Marinen. Straks efter kom han saa med paa Togtet til Afrika, og hvad senere hændte, er jo fortalt ovenfor.

Men nu tilbage til os, der blev. Vi var alle mere eller mindre syge, og Havnelægen beordrede os saa op i Bjergegnene for at komme til Kræfter. Nogle rejste til Garoet, og den 4de Juli rejste vi 8 Mand til

Soekasari mellem Soekabomi og Buitenzorg. Her var det vidunderlig dejligt, og Luften saa frisk og behagelig; det følte næsten, som der var langt højere til Himlen, eller som naar man er vant til at opholde sig i en trang lavloftet Stue og saa kommer ind i en Kirke. Her tilbragte vi en dejlig Tid. Vi blev inviterede til at besøge en The- og Rübber-Ondernehmung (The og Gummi-Plantage), de sendte endogsaa Køretøjer til at hente os og køre os hjem igen. Her var Folkefest for de indlandske Arbejdere i Anledning af, at der var indlagt en ny Turbine. Indlænderne bar et Oksehoved i Procession gennem Byen ud til en Sø og tilbage til Fabrikken, hvor det blev nedgravet under mange Ceremonier, hvormed den muhammedanske Præst var behjælpelig. Saa var der Festmaaltid; der var dækket paa Gulvet i lange Rækker til mange hundrede Mænd (der var ingen Kvinder med). Der var maaske nok 10 Retter Mad, og hvad der blev levnet, tog de med hjem. Vi blev vist rundt paa The- og Gummiplantagerne af Inspektører, og ligeledes i Fabrikkerne og saa, hvordan alt blev behandlet. Administratøren var Hollænder; men han var tyskvenlig og om Aftenen kom der mange fornemme Gæster, som Dr. van Faber (Direktør for Departement for Handel og Landbrug) med Frue, der var tyskfødt, begge Brødre Helfferich og deres Husdame, den tyske Konsul Dr. Windels, Dr. Mathæus (Bestyrer paa en Højskole i Shanghai), en Herre fra Ny-Guinea o. fl.; der blev spillet Komædie af de Indfødte, hvoraf jeg ikke forstod ret meget. Vi sad i mæglige Kurvestole med Smaaborde mellem os, hvorpaa der stod Vin, Frugt og Cigarer og vi havde vel nærmest Hæderspladserne; der blev gjort stor Stads

af os. Derefter spiste vi til Aften hos Administratoren. Der var saa mange Retter og Herligheder, som jeg ikke kendte. Kl. 2 kørte vi hjem. Søndag derefter var vi inviterede til at besøge en The-Ondernehmung Tjikope, hvor der var en tysk Administrator Freiherr von Eggloffstein. Plantagen laa højt op ad Bjergskraaning. Her var der vidunderlig kønt; de fortalte os, at jo højere Theen voksede, desto bedre var den; men den gav ogsaa meget mindre. Her gjorde de ogsaa megen Stads af os; men det var langt fra saa festligt som paa den anden Plantage. Vi talte meget om, at det kunde være interessant at komme op paa Toppen af Bjerget, der hedder »de Gedeh« og de sagde, man kunde nok gaa derop, skønt der var meget stejlt. Der var en Tysker, der havde været deroppe, og han tilbød at føre os. Tirsdag den 13de om Morgenen Kl. 4 marcherede vi saa 6 Mand fra »Marie«: Thomsen, Andresen, Schrøder, Christiansen, Greve og jeg samt Tyskeren, der hed Pentsch, med hver 2 Tæpper og Proviant fra Soekasari og naaede hen paa Eftermiddagen Pontjak et Bjergpas ca. 1500 m over Havet. Her var et indlandsk Herberge, og da vi var dygtig trætte, spiste vi her noget af den medbragte Mad og fik os en stor Kop sort Kaffe for 2½ Cent. Vi sov her om Natten paa en stor Træbrix; men skønt vi var meget trætte, sov vi ikke særlig godt, da vi frøs nederdrægtigt, skønt vi havde 2 Tæpper. Kl. 5 næste Morgen snørede vi Randselen og drak en Kop Kaffe til 2 Biskuiten og marcherede saa fra Pontjak. Greve og Christiansen gik hen til nogle Indfødte for at købe Proviant, mest Ris. Vi gik forbi flere Plantager, mest The, og Kl. 9 naaede vi en botanisk Have »Tjibodas«, der

hører under »Departement van Landbov«, hvor Staten har Forsøg med Planter. Den ligger 1546 m opdad Bjergskraaningen paa »de Gedeh«. Her er ogsaa flere Laboratorier, hvor Professorer og Doktorer fra Buitenzorg gør Undersøgelser. Der er en gammel Militær Schwartz, en født Tysker, der har Tilsynet og bor her til Stadighed. Han var svært glad ved at træffe saa mange Landsmænd og inviterede os til The, samt fortalte os, hvordan vi bedst kom derop og fik mest ud af Turen, samt gav os Nøglen til et Hus »Kandang-Badak«, der ligger 2450 m oppe, og hvor Meteorologerne bor, naar de er deroppe. Kl. 10½ tog vi Afsked med Schwartz og lovede saa at blive noget længere og fortælle ham noget mere fra vore Farter, naar vi kom tilbage.

Herfra gik det meget stejlt op ad, saa vi maatte gaa i Siksak for at tage den. Kl. 3½ naaede vi de varme Kilder; Vandet, der vælter ud af Klippevæggene, er saa varmt, at man daarligt kan stikke Haanden i det; man tager den skyndsomt til sig igen. Der staar Dampskyer op derfra; men vi skal jo igennem. Lidt længere oppe er der Arsininbade (Æddike hedder Arsijn paa Hollandsk). Kl. 4 ankom vi til Kandang Bodak. Schwarts havde givet os 2 indfødte Førere med; de hjalp os med at finde tørt Græs og Pinde til at koge vor Aftensmad, der bestod af Ris og Daasekød; vi var dygtig sultne, saa det smagte udmærket. Der havde været tæt Skov hele Vejen hertil med høje slanke Træer og en Del Underskov af Slyngplanter som Rottan (Spanskrør), saa vi kunde paa hele Vejen ikke se andet end Skoven. Her oppe var Træerne noget mindre og her ved Huset var der aabent, saa vi kunde se op ad Skraaningerne der og-

saa var smukt bevoksede med Træer. Her oppe var det meget koldt, men da vi var meget trætte, lagde vi os til at sove paa Gulvet med Tøjet paa og svøbte os ind i vore Tæpper; men fik alligevel ikke megen Søvn, da vi frøs nederdrægtigt. Kl. 5 stod vi op, og skønt Vandet var iskoldt, tvang vi os selv til at tage Bad for at faa Blodet i Omløb. Saa kogte vi The og spiste noget Brød med Daasekød.

Kl. 7 gik vi fra Kandang-Bodak efter »de Gedehs« Krater, der ligger 2966 m over Havet. Til sidst maatte vi balancere over Klippestykker og Kl. $8\frac{1}{2}$ naaede vi Randen. Der steg en Del Svovldampe op; men vi gik om til en Side, hvor Vinden bar fra. Krateret er flere Hundrede Meter i Tværmaal, og Væggene er flere Steder næsten lodrette, saa man rigtig kan se de forskellige Lag. Jeg havde kun 2 fotografiske Plader med; jeg havde laant et Apparat og tog nu 1 Plade af Krateret, der er meget god. Der var dejligt Solskin, men Skyerne nedenunder os hindrede os i at se Landet længere nede. Det var vidunderlig smukt at se ud over Trætoppene ned ad Bjergsiderne. Greve og Christiansen forsøgte at gaa ned i Krateret og var borte en Timestid, men naaede ikke helt ned. Saa vilde vi gaa tilbage til Kandang-Bodak; men paa Halvvejen kom vi ind i Skyer, der var saa tætte, at vi ikke kunde se hverandre, og da det var et vanskeligt Terræn, maatte vi blive staaende for ikke at komme galt afsted. Af og til raabte vi til hverandre, da det var saa uhyggeligt, at vi ikke kunde se hverandre. En halv Time efter kunde vi igen fortsætte nedefter og kom til Kandang-Bodak ca. Kl. $12\frac{1}{2}$. Saa lavede vi Middagsmad efter samme Opskrift (Ris og Daasekød). Derefter var vi ude at søge efter tørt

Græs, da vi var blevne kloge af sidste Nats Skade, vi fandt ogsaa saa meget, at vi kunde dække os til og fik os saa en god Middagssøvn.

Kl. 3 gik Christiansen og jeg op paa det højeste Punkt af »de Gedeh«, der kaldes »Pangerango« og er ca. 60 m højere end ved Krateret, altsaa 3026 m over Havet. Paa Vejen derop kunde vi ingenting se for Træer, der vokser helt op til Toppen, hvor de dog kun er ganske smaa, næsten som Potteplanter, skønt det ser ud til, at det er de samme Træer, der længere nede er ca. 50 m høje. Kl. 5 naaede vi op paa Toppen, der er meget spids, kun 20—30 m i Tværmaal. Her er dog ogsaa bare Pletter, hvor der gror Græs og Jordbær, der nu var modne og kom os til gode. Her stod 3 Steder meteorologiske Instrumenter i Glaskasser med Uhrværk og Papirruller. Her var ogsaa et Hus; vi kunde ikke se, hvad der var derinde, men nok høre et Uhrværk, der dikkede. Her stod ogsaa et Kurvemærke paa Stativ og paa en Blok nedenunder stod P. T. 142. Her var en storslaaet Udsigt over Landskabet til de blaa Bjerger ved Bandoeng, og længere inde ragede en høj Kegle op gennem Skyerne; til de andre Sider kunde vi ikke se noget videre for Skyer og imod Solen. Da der var meget koldt deroppe, blev vi der kun $\frac{1}{2}$ Time, og det kan nok være, den skar nedefter, for vi var kun 40 Minutter om at naa Kandang-Bodak, hvortil vi kom Kl. 6,10, saa Kammeraterne havde ondt ved at tro, at vi havde været helt oppe paa Toppen. Vi fortalte dem saa, at vi havde skaaret vore Navne i Huset, og at jeg havde stukket min Stok, hvortil var bundet en Buket Edelweiss, i Jorden; saa kunde de jo gaa op Dagen efter og se, at det passede.

Fredag den 16. 2. om Morgenen Kl. 7,30 gik vi saa fra »Kandang-Bodak«. Kl. 7,55 var vi ved Mineral-kilderne »Labaksaart«, hvor vi drak det dejlige, iskolde, og velsmagende Vand. Kl. 8,05 ved de varme Kilder, Kl. 10, ved Tjibodas, hvor jeg tog en Plade af Familien Schwartz, samt dens Tjenestefolk og 5 af mine Kammerater (Greve vilde først op paa Pangerango og kom først tilbage Søndag). Vi drak saa The og telefonerede til Dr. von Faber, der sagde, vi skulde komme tilbage hurtigst muligt, Skibet var bleven besat af Marinesoldater og Mandskabet sendt til Buitenzorg (Bogor), hvor de skulde i Lejr, og der skulde vi ogsaa melde os snarest muligt. Vi gik saa fra Tjibodas Kl. 11, Kl. 1,30 naaede vi en Kampong, hvor vi drak Kaffe hos nogle Indfødte, og Kl. 2,20 naaede vi Herberget paa Pontjak, hvor vi fik nogen Mad. Vi marcherede saa til Buitenzorg, hvor vi meldte os Kl. 9,30.

Der fulgte nu en trist Tid, men der kunde dog fortælles meget fra den Tid og de henved 2 Aar, vi endnu maatte blive derovre efter Fredsslutningen, da vi ikke kunde faa Skibslejlighed hjem, men maatte tage Stillinger ved hvad som helst, der bød sig. Det var en Tid saa rig paa Oplevelser, at det godt kan fylde en hel Bog, saa herom vil jeg hellere fortælle en anden Gang.

Holm gik hjem som Matros paa et svensk Skib, i Begyndelsen af 1920, noget senere fik jeg Plads som Assistent paa »Selandia« fra Ø. K., de fleste af de andre kom senere med engelske Skibe. 4 Mand er endnu ikke naaet hjem, de har Stilling og har giftet sig derovre.

*

*

*

II. En vesterbos optegnelser fra tilbagetoget af Chr. Mathiesen.

I september 1918 gjorde jeg tjeneste ved landstormsbataillon 1—7 Goldap, ved 2. maskingeværkompagni. Det lå i byen Felin i Estland som besættelsestropper. Da fik vi pludselig marchordre og førtes, uden at vi fik noget at vide om målet, med den russiske bane til Riga, hvor vi blev omladet i tyske tog. Vi kørte over den præjssiske grænse ved Stallupönen, hvor vi blev aflusede, og hvor jernbanevogne og vore heste blev desinficerede. Ved Aachen kørte vi ind over den belgiske grænse og over Liège og Namur ned i nærheden af St. Quentin. Vi mødte flere tog med sårede, der fortalte, at der havde stået hårde kampe mod englænderne, der var ved at trænge ind i denne by. Efter en jernbanerejse på 9 døgn blev vi så omsider ladet ud af toget i nærheden af fronten. Vi blev indkvarteret i en lille landsby, som hed la Vallée Mulâtre. Så tilbragte vi en 14 dages tid med at køre omkring fra sted til sted; det var ret, som om ingen vidste, hvor vi skulde hen. Jeg har nu en anelse om, at det tildels skyldtes vor kompagnifører, som var en ung student og en meget rar mand. Jeg tror ikke, at han havde saa stort jag med at komme til fronten; men omsider kom vi da til rette sted, det vil sige til 2. division, som blev kommanderet af general von Dommès, og som bestod af 33., 44. og 4. grenader-regimenter. Jeg kom sammen med vor gamle kompagnifører til regiment 44 til et maskingeværkompagni, hvor jeg kom til at køre en bagagevogn.

Vi lå så en tid der ved Fronten, og det var ret roligt. Tyskerne var netop gået et stykke tilbage,

og det tog jo nogen tid for franskmændene, eller jeg tror nu, det var englensmændene, at komme bagefter og få deres artilleri bragt i stilling, før det kunde gå løs igen. Vi kudske havde på omgang den ubehagelige pligt hver nat at køre ud med feltkøkkenet til kompagniet, og jeg kom jo også på tur sammen med en af køkkenmændene. Vi kørte afsted efter mørkets frembrud og det i et sandt ildhav fra vort eget artilleri; Granaterne suste oven over og forbi os hele tiden; men heldigvis skød fjenden kun lidt, så vi kom godt ud med maden og så godt hjem igen. Vi lå i kvarter med bagagen i en fransk by, og fjenden beskød uafbrudt vejene, som førte fra byen og ud til fronten, og så begyndte han at beskyde vejene, som førte fra byen bag ud.

Det var ligesom en trusel om, at når vi ikke flyttede bort fra byen, så skulde vi få mere, men at de nok vilde skåne byen, om det var muligt, men inden det skete, kom jeg heldigvis bort derfra, da der kom befaling til kompagniet, at al undværlig bagage skulde sendes bort for at gøre kompagniet så let bevægeligt som muligt. Så blev da jeg med min bagagevogn samt en mand med en anden overflødig vogn sendt op til Belgien, hvor vi kom til at ligge i kvarter i byen Beaumont tæt ved den franske grænse. Der lå vi en fjorten dages tid og havde det rigtig godt, det var sidst i oktober og først i november måned 1918, og der kunde vi mærke, at tilbagetoget var begyndt.

Der kom hver dag damptrømler, som havde arbejdet på vejene i Nordfrankrig og som var på vej hjem til Tyskland, med deres bagagevogne koblede til trømlerne. Der kom også store drifter af malke-

køer, som havde gået på græs i det frugtbare Nordfrankrig. De var bleven malket af soldaterne, og mælken var bleven behandlet i egne mejerier, hvor der var blevet fremstillet smør og ost til brug for hæren. Disse køer kom i drifter på et hundrede stykker og skulde gå hjem til Tyskland; men jeg tror ikke, at ledelsen har haft megen fornøjelse deraf. Der er vistnok kun kommen en meget lille del af kørerne til deres bestemmelsessted. Når der kom sådan en drift køer, som gerne lå natten over i vor by, så malkede vi dem af kørerne, som var fromme og vilde lade sig gribe. De, som var vilde, var der allerede gået betændelse i yveret på, fordi de ikke blev malket, så der vistnok er gået en hel del til grunde på transporten af den grund. Der blev også stjålet og solgt af dyrene, således ved jeg, at mine kammerater slagtede to om natten og solgte kødet til civilbefolkningen. Der blev også fragtet udstyr som centrifuger og kar tilbage fra de provisoriske mejerier i Frankrig, og således kunde man mærke, at den tyske overledelse søgte at bjerge hjem, alt hvad der kunde bjerges.

Der kom jo så en dag ordre til, at vi skulde komme tilbage til kompagniet. Vi kørte så atter afsted ned i Frankrig, til vi traf regimentet, som da allerede var trukket ud af fronten, beredt til tilbagetog. Da vi lå der nede, blev jeg vidne til, hvor frygteligt det er for civilbefolkningen, når den bliver indblandet i krig. Regimenterne og bataillonerne var svundet frygteligt ind, da der vel ingen udfyldningstropper (»Ersatz«) var mere, og ved hvert regiment blev 2. bataillon opløst og fordelt mellem 1. og 3., så der blev nu kun to batailloner ved regimentet, og så-

ledes blev der også en del materiel tilovers. Vi havde tre bagagevogne, som jeg fik ordre til under kommando af en underofficer at køre hen og aflevere på depotet i Guise. Denne er en by måske på størrelse som Esbjerg, og der var endnu en hel del civilbefolkning i den, da den havde ligget uden for kampzonen; men nu da fronten på grund af tyskernes tilbagetog nærmede sig, fik beboerne ordre til at rømme byen, vistnok kun med nogle timers varsel. Byen var omtrent tom, da vi kom med vore vogne, og depotet var også blevet ophævet, så vi ikke kunde blive af med vognene her, men fik ordre på at køre dem videre til la Capelle, som ligger 20—30 kilometer nordøst for Guise. Det var, da vi var ved at køre ud af byen, som nu blev omsust af fjendtlige granater, at der kom en fransk præst hen til mig og spurgte, om jeg ikke kunde tage tre Kvinder med på vognene. Der var også en gammel bedstemoder, men hun var allerede død af skræk, og de andre tre var ikke i stand til at gå eller på anden måde fragte sig bort fra byen. De vilde gerne betale, hvad det skulde være, for at komme med. Jeg sagde, som sandt var, at jeg havde tre vogne, som jo rigtignok var tomme; men de var jo læs nok for to heste, og når jeg tog nogle op at køre, så havde jeg på et øjeblik vognene fulde; men jeg henviste ham til underofficeren, han kunde jo spørge ham ad.

Præsten gjorde så en armbevægelse ud imod de springende granater og sagde så denne mærkelige sætning: »Das ist lustig, aber das ist gefährlich!« Dermed mente han jo vistnok, at han var glad over tyskernes tilbagegang og franskmændenes fremgang, en mærkelig ting at sige til en tysk soldat; men for

en gangs skyld var soldaten enig med ham. Enden på det blev, at jeg fik kvinderne op at køre, og underofficeren fik vistnok et artigt honorar derfor, som han glemte at dele med mig. Det brød jeg mig heller ikke om, da penges værd ikke var det, som optog sindet mest i denne tid.

Fra Guise til La Capelle gik der en god, bred landevej, omtrent som Tønder-Ribe landevejen, jeg kørte midt på vejen, men på begge sider sneglede der sig et tog af civilfolk afsted, mest gamle kvinder og børn og gamle mænd, med en smule husgeråd og lidt sengeklæder, enten bærende i bylter på ryggen eller ladet på en trillebør, en barnevogn eller en anden lille vogn — pustende og stønnende, nogle grædende og jamrende; men alle vilde de køre med eller have deres pakker op at køre, hvad jo ikke kunde lade sig gøre. Underofficeren måtte uafslædig passe på, ellers bandt de deres vogne bagefter eller krøb op i vognene.

Det var et trist syn, og da kom man til at tænke på, hvor godt det var, at vor landsdel var bleven forskånet for krigens gru, og at vore kære kunde leve i forholdsmæssig ro og fred derhjemme.

Efter at vor division var bleven trukket ud af fronten, gik den i små dagsmarcher tilbage ind i Belgien og landede i Namur, hvor vi blev liggende en fjorten dages tid. Vi kom vistnok til Namur den 8. eller den 9. november 1918 og blev indkvarteret tæt ved banegården, som så frygtelig ud efter gentagne bombardementer fra luften. At hele byen var vant til at blive bombarderet af flyvemaskiner, var der bevis nok for, idet alle husene, som var forsynet med store kældere, havde fået hugget hul i murene, såle-

des at der var skaffet direkte nedgang fra gaden til kældrene. Så snart luftalarmen lød, forsvandt alle både militære og civile som ved et trylleslag fra gaden og ned i kældrene, hvor der var forholdsvis sikkerhed, når da bomben ikke ramte det pågældende hus.

Det var vistnok dagen, efter at vi var komne, den 10. november, at feltveblen om middagen ved appellen oplæste den meddelelse for os, at næste dag den 11. november, klokken 11,45 om formiddagen trådte våbenstilstanden i Kraft. Da vi kom hjem fra appellen, talte vi med hverandre om, at nu til natten kom der da vel ingen fjendtlige flyvere for at bombardere byen; men vi tænkte slemt fejl, vi var nær alle sammen bleven dræbte den sidste nat, krigen varede. Det var om aftenen, efter at vi havde røgtet vore heste og var gået op på loftet over stalden, hvor vi selv boede, og var ved at lægge os, at vi hørte den kendte summen fra en flyvemaskine, som kort efter var lige over hovedet på os, og samtidig hørte vi den første bombe komme susende og pibende ned, og det lød akkurat, som den kom lige ned i hovedet på os.

I sådanne tilfælde bliver der handlet efter en pludselig indskydelse, nogle af mine kammerater sprang op og ilede hen til trappen for at komme ned; men de kom kun til trappen, før bomben faldt. Jeg for mit vedkommende blev siddende på mit leje og trak nu tæppet op over hovedet, som om det kunde hjælpe noget; men heldigvis faldt bomben ude på gaden foran huset og eksploderede med et brag, som fik huset til at ryste i sin grundvold. Den næste bombe faldt i baggården, hvor den ikke lavede så megen spektakel, da den faldt i blød jord, og tre

bomber, som flyveren endnu smed ud, faldt længere ude i byen. Det var de sidste skud, jeg hørte i verdenskrigen, og der kom sådan en sær tryghedsfølelse over en, da man vidste, at der ikke blev skudt mere.

Den anden dags morgen, da vi kom ud på gaden og så huset, som var et tre etages Hus med facaden pudset af med cement, måtte vi undre os over en sådan bombes kraft; thi huset så ud, som om det var blevet beskudt af et regiment infanteri, så hullet var det. Alle vinduer var smadrede ind i stuerne, jalousier hang og flagrede ud af dem, indgangsdøren var som af en cyklon blæst ind i den anden ende af forstuen, og ude på gaden var der et rundt krater i brolægningen, hvor brostenene fuldstændigt var forsvundne. Det blev fortalt, at vor divisionskommandør skulde være den sidste, som gik tilbage, og i hvert tilfælde var vi også de sidste.

I den tid, vi lå i Namur, var der mange tropper marscheret igennem byen; thi nu gjaldt det jo om at holde de givne frister for rømningen, og fjenderne havde nok gjort regning på, at fristerne ikke kunde holdes, så der skulde falde en hel mængde fanger og krigsmateriale i deres hænder; men den tyske generalstab fornægtede sig heller ikke her. Den ledede hele tilbagetøget mesterligt, så der næsten intet blev efterladt ud over det, som efter våbenstilstandstraktaten skulde afleveres ved fronten, såsom maskingeværer og kanoner og andre ting. Jeg talte med folk i Namur, som havde været med ved den slags leverance; men ellers fik tyskerne næsten al ting med såvel som deres folk, hvoraf, såvidt jeg ved, ikke en blev taget til fange. Dagen, før vi skulde afsted fra

Namur, blev alle krigsfanger — der havde været en lejr der — løsladt, og vi gik nu imellem hverandre på gaden. Der var franskmænd og englændere og negere og tyske soldater i en broget blanding. Der var kun den forskel, at vi havde våben, hvorimod de andre ingen havde; men vi forligedes ellers ret godt. Vi havde jo også alle fået nok af krigen.

Den dag havde vi et stort held, som sikkert hjalp til, at vi nåede så langt ind i Tyskland, som vi kom. Nede på banegården stod der et stort godstog uden lokomotiv. Hvor det var kommet fra, var der ingen, der vidste, men det var fuldt af havre. Det kan nok være, at vi slæbte havren hjem til kompagniet og ladede alle vogne sådan til, at hestene havde nok at gøre med at trække dem, men det gav atter hestene deres kræfter, så de kunde udholde den lange og strenge marche hjem til Tyskland. Men hvor så det ud på banegården! Når en sæk sprang op, så havren løb ud, blev den liggende, og inde i vognene vadede man i havre til midt på støvlerne. En artilleriafdeling ladede også havre, men de var klogere end vi. De kørte nemlig hen til en skrænt og lod al deres ammunition rulle ned i dalen, og så ladede de havre i stedet for. Vi beholdt endnu i lang tid vor ammunition, og da der på hver vogn var to maskingeværer med tilhørende 20,000 patroner til hvert, gav det en betydelig last. Vi fik også fat i en hel tøndefuld af dejligt, godt svinefedt, som vi delte, så hver mand fik sit kogekear fuldt. Disse to ting, havren og fedtet, reddede os så at sige.

Vi havde vore vogne kørte hen i gården på et nonnekloster, og mandskabet lå i kvarter i et hus ved siden af. Det kan godt være, at det hørte med til

klosteret. Den morgen, da vi spændte for og kørte bort, nikkede vi mildt til nonnerne, og de nikkede mildt igen.

Da vi kørte ud af Namur, kom englænderne ind i den, og borgerne havde alle hængt flagene ud, så de sort-gul-røde flag viftede os om ørene ved vort udtog af Namur.

Da vi kom ned over Maasfloden, lå der en pram fuld af infanteristøvler, og vi fik lov til at tage så mange, som vi vilde, da de jo ellers faldt i englændernes hænder. Der blev også gjort brug af tilladelsen; der blev hentet så mange støvler, at vor kolonne næsten lignede en omrejsende skomagerforretning.

Nu begyndte den lange marche, som for vort vedkommende strakte sig over tre uger, uafbrudt dag ud og dag ind næsten uden hviledage, da det gjaldt om at holde fristerne og ikke falde i fjendens hænder. Tilbagetoget blev beundringsværdigt ledet, og til trods for, at der var ved at gå opløsning i de forskellige formationer, lystrede folkene dog af frygt for at falde i de forfølgende fjenders hænder og endnu nogen tid blive holdt tilbage i fangenskab. Vor marche gik fra Namur omtrent lige øst på gennem det sydlige Belgien med dets bjerge og bakker. Vi kunde i timevis køre opad for atter i timevis at køre nedad. Det var ret anstrengende for vore heste, og hele divisionen bestod for det meste af kørende formationer, maskingeværer og artilleri. Infanteri var der ikke ret meget af. Vort regiment Nr. 44 gik ud af skyttegravene med kun 800 geværer. Det var godt en fjerdedel af fuld Krigsstyrke. Desuden havde det betjeningsmandskab til maskingeværerne, næsten alle ganske unge mænd i 18—19 års alder.

Vi gik en aftenstund over den tyske grænse ved en lille belgisk by, som hedder Stavelot (lige vest for Malmédy). Ved denne lejlighed blev der affyret nogle lyskugler og råbt hurra af glæde over atter at være i Tyskland; men glæden var vel nærmest over, at krigen var forbi.

At Tyskland var slået, som det var, var der ingen af folkene, der rigtigt troede; de fleste mente, at det var sådan et slags godvilligt tilbagetog og med status quo før krigen. Vi kom nu ind i Rhinprovin-sen, og en af de første byer, vi kom igennem, var Hellenthal. Der var guirlander spændt over gaderne med plakater, hvorpå der stod »Velkommen, I tapre krigere« og andre sprog. Denne del af Rhinprovin-sen var højland med golde sletter og dårlig jord og ikke så bakket som i Belgien.

Nu kunde man mærke, at vi nærmede os Rhi-nen, da marcheformationerne blev tættere, idet de trak sig sammen for at komme over Rhinbroerne. Vi marcherede for det meste på hovedlandevejene med to formationer jævnsides, og det kunde for en kort tid hænde, at vi var tre. Henimod aften skiltes vi vifteformet ud fra hovedlandevejen for at søge kvarter for natten. Anden dags morgen havde hver bataillon og kompagni deres bestemte klokkeslæt op-givet, når de skulde være på hovedlandevejen for at blive sat ind i marcheformationen, og alt gik som efter en snor. Divisionskommandøren red hver dag, kun ledsaget af en adjutant, forbi divisionen eller holdt et sted og lod os passere forbi sig, idet han talte opmuntrende og formanende ord til soldaterne for at holde disciplin og orden vedlige. Det, vi led mest af under hele turen, var utøj, som plagede os skrække-

ligt, da vi ingen lejlighed havde til at vadske vort tøj. Det var undertiden så slemt, at man ikke kunde sove om natten for kløe, men måtte op og have lyset tændt for at få nogle af de værste fredsforstyrre piller ud af skjorten. Vi fik en dag på marchen en kasse rent og nyt undertøj udleveret, og på stående fod ude paa åben mark, trak vi klæderne af og skiftede undertøj. Det gamle kastede vi hen i en bunke på marken, og det formelig krablede, så levende var det. Det var for en kort tid en stor lettelse og behagelighed for os; men efter nogle dages forløb var det lige så slemt igen.

Vi skulde over Rhinbroen ved Bonn, den gamle universitetsby, og vi kom dertil en formiddag mellem Kl. 9 og 10. Vi kørte op og spændte hestene fra på en skoleplads, men fik ordre til ikke at fjerne os, da vi skulde være rede til at spænde for, når vor tid kom til at gå over broen. I mellemtiden havde engelske officerer været i byen i automobil for at gøre kvarter til deres folk, så det var lige på sidste minut, vi kom afsted. Da vi kørte igennem byen, løb folk hele tiden ved siden af, gav os cigarer og cigaretter, rakte os hånden til afsked og råbte: »På gensyn! og kom snart igen!« Over broen gik det uafbrudt med to kolonner jævnsides; men da vi var kommet over broen, gik vi atter vifteformet ud fra hverandre, og så gav det atter mere plads; men fristerne for rømningen skulde dog endnu stadig holdes. Det var først en dagstid eller to, efter at vi var passeret Rhinen, at vi kom til et vejknudepunkt, hvor der stod en plakat med påskriften: »Brückenkopf Cöln«. Det var først, efter at vi havde den bag os, at rømningsfristen hørte op og vi så at sige var vore egne

herrer; men så begyndte der også for alvor at gå opløsning i tingene. Vi passerede af og til kolonner, som var kørt op og forladt af folkene.

Det var nu i begyndelsen af december måned, og da jeg havde sat mig for, at jeg vilde hjem til julen og ikke med regimentet til Østprøjsen, hvor det hørte hjemme, talte jeg en dag med min gamle kompagnifører, som stadig var med ved kompagniet som anden officer. Han havde nu taget orlov og vilde rejse dagen efter, og han sagde, at han kom ikke mere tilbage. Han rådede mig til simpelthen at stikke af fra det hele og rejse hjem. Det syntes jeg ikke, jeg vilde, da jeg jo ikke rigtig vidste besked om tilstandene her hjemme, og jeg vilde ikke udsætte mig for nu på slutningen af krigen at blive fanget og tiltalt for desertation. Jeg gik så hen til kompagniføreren og bad om at blive hjemsendt («entlassen»); men det vilde han ikke høre noget om. Vi måtte videre, sagde han. Vi marcherede et par dage til, så gik jeg sammen med en af mine kammerater hen til bataillonskommandøren, en kaptajn Prahl, for at tale med ham om sagen. Da vi kom derhen, traf vi vor kompagnifører der udenfor døren. Han spurgte straks, hvad vi vilde, og da jeg sagde ham det, gik han ind og kom kort efter ud med kaptajnen, som var en flink og venlig mand. Jeg bad ham om at blive hjemsendt, og da han kom med modgrunde, at vi skulde være trofaste og holde ud, fortalte jeg ham, at vi var fra Nordslesvig, og spurgte ham, om han ellers vidste besked om forholdene der. Jeg sagde, at vi nu uden tvivl vilde komme tilbage til Danmark. Da smilte han og lovede, at jeg skulde blive fri. Der gik nogle dage med stadig march

østpaa, vi var nu kommen ind i provinsen Vestfalen og havde de sidste dage haft øsende regnvejr, så kompagniet efter de strenge marcher på de opblødte veje var slemt udaset, både mandskab og heste.

Vi kom en aften i kvarter lige tæt ved en lille jærnbanestation, og der fik jeg og nogle flere af mine ældre kammerater besked om, at vi næste dag skulde rejse hjem. Vi måtte samme aften aflevere vore våben og øvrige udrustningsgenstande med undtagelse af uniformen med kappe, hue og et par støvler samt et tæppe, som vi fik lov at beholde. Anden dags morgen fik vi vore afskedspapirer med tilhørende rejsebevis til jærnbanen udleveret og blev forestillet for bataillonskommandøren, som venlig og med nogle formaninger sagde os farvel. Samtidig fik vi udleveret et trykt formular, underskrevet af divisionskommandøren, hvori soldaterne opfordredes til at være Tysklands gode borgere, som de havde været dets gode soldater.

Den 14. december 1918 kom jeg hjem og kunde atter fejre julen sammen med mine kære efter at have fejret den tre gange i Rusland og kunde glæde mig over Tysklands nederlag, som førte til vor landsdels genforening med Danmark.

III. Telegrafist på Balkan, minestødt i Østersøen.

Af Alfred T ø n d e r i Skærbæk.

Ved krigens udbrud var jeg soldat ved Telegraphenbataillon I i Berlin. Jeg kom i 1915 med den til Serbien og lå en tid i Nisch. Derfra kom jeg over Sofia til Kystendil, senere til tredje bulgarske armé og med den til Grækenland. Vi lå ved Doiran-

søen og havde det ondt; af 70 mand, der drog ud fra Berlin, kom kun tre velbeholdne fra det. Resten bukkede under på en eller anden måde, faldt eller forsvandt fra afdelingen. Værst var det, da den sorte pest brød ud i Demihissar, soldaterne blev syge og døde i løbet af 8 timer. Videre kom vi til Drama, Kawalla og Porna, der ligger således, at engelske krigsskibe beskød byen ude fra Ægæerhavet.

I Kawalla blev jeg som telegrafist i flere måneder og kom så i 6 uger til Üsküb. Derfra kom bataillonens tilbage til Veles, Hodova og Monastir og fik tildelt stationer ved skyttegravene. Der lå vi så til juni 1918, da vi med tog blev sendt til Belgien, til Namur og St. Gérard, men allerede næste måned, i juli 1918, blev vi sendt tilbage til Tyskland og efter nogle ugers forløb videre til Riga. Derfra sendtes vi med russiske jernbanevogne til Reval, hvor vi lå i 6 uger i kvarter i en læderfabrik, inden vi sejledes videre med en finsk transportbåd til Helsingfors. Der fik jeg kvarter i et grevskab, og som telegrafist fik jeg undertiden ærinde til byens telefoncentral, hvor der var svensktalende mennesker, som jeg kunde tale dansk til.

Efter 3 uger kom afdelingens to stationer A og B til Wiborg, hvor vi stod på vagt til værn for befolkningen imod de røde gardister. Vi hørte så, at vi skulde sendes til Italien, vi blev ført tilbage til Helsingfors, og den 16. september indladet sammen med en afdeling jægere i krigsskibet »Habsburg«, der havde 700 mands besætning; men allerede efter et døgn's sejlads, den 17. september om aftenen Kl. 6 $\frac{3}{4}$ løb skibet 54 sømil øst for Reval på en mine og sank i løbet af nogle timer.

Jeg kom først i en redningsbåd og så i en anden; men da den sidste så gik under, kravlede jeg igen op paa vraget. Der fik jeg fat i nogle planker, og så drev jeg rundt sammen med to til fra omtrent Kl. 8 til Kl. 1. Så kom der et sejlskib, der var undervejs til Hamborg med råmateriale til papir. Den ene af os gav morsesignal — S. O. S. — med en elektrisk lommelampe. Til at begynde med vilde sejleren ikke komme hen til os, da vi skibbrudne lå midt i minefeltet; men så råbte en skibstreng, om vi havde snaps med. Vi havde ikke meget, vi skulde have sagt; men så hentede de os. De sejlede os ind til Reval, og der først fik vi tørt tøj af de tyske soldater og indkvarteredes så i en Kosakkaserne. I Reval var jeg jo noget kendt, og der kunde jeg klare mig i de tre uger, jeg igen blev i den by, med tysk og med dansk, der er mange svensktalende personer i Reval.

Så skulde afdelingen sejle med et søsterskib til »Habsburg«, men det nægtede den og blev så transporteret med jærnbane til Hammerstein i Vestprøjsen. Der blev den for først at få nye mandskaber, inden den skulde sendes videre til Italien.

Imidlertid kom revolutionen; marinesoldater fra Danzig kom tilrejsende og opfordrede os til at slutte os til den revolutionære bevægelse. Det var der ingen vanskeligheder ved, også officererne sluttede sig straks til.

Elsas-Lotringerne fik jo straks lov til at rejse, det var 7 mand. Dem sluttede jeg mig til, jeg mente, at jeg som dansk lige så godt kunde forlange at komme hjem; men det nægtedes mig. Så fulgte jeg alligevel med de syv til stationen, og da der kom et godstog, sprang jeg på det og stod selv sjette på

togets platform i halvtredje døgn, til vi nåede Hamborg. Jeg havde gode tæpper med, så jeg endogså kunde låne til en, som var rejst med i det tynde lasarettøj. I Hamborg blev jeg arresteret og holdt fast i tre timer; men da jeg først var i toget igen, var der ingen vanskeligheder mere. Jeg kom hjem den 28. november 1918.
